

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра психології

На правах рукопису

СОРОКА ДАР'Я ВОЛОДИМИРІВНА
СІМЕЙНІ ВЗАЄМИНИ ЯК БАЗИС ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ
ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА

Спеціальність 053 Психологія
(код) (назва спеціальності)
Освітня програма Психологія
(назва)
Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
Агарков Олег Анатолійович
д. політ. наук, проф.

РЕКОМЕНДОВАНО ДО
ЗАХИСТУ

Протокол № 10
засідання кафедри _____
від 15.01 2024р.

Завідувач кафедри
(ЛС) Людмила ПРИСНЯКОВА
(підпис) (ІПБ)

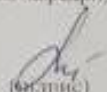
НОРМОКОНТРОЛЬ
НАТАЛІЯ СЕРГІЄНКО
м. Дніпро, 2024

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра психології
Освітній ступінь магістр
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітня програма 053 «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
психології
(назва кафедри)

Людмила ПРИСНЯКОВА

12. 02. 2024

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
СОРОКА ДАР'Я ВОЛОДИМИРІВНА

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

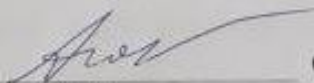
1. Тема роботи Сімейні відносини як фактор емоційного благополуччя особистості старшого дошкільника
2. Науковий керівник Агарков Олег Анатолійович, доктор політичних наук, професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
3. Строк подання роботи на кафедру 12. 02. 2024
4. Мета кваліфікаційної роботи вивчення впливу сімейних взаємин на емоційне благополуччя старших дошкільників
5. Завдання випускної кваліфікаційної роботи
 1. проаналізувати сімейні відносини в контексті психологічних концепцій,
 2. описати батьківські стилі виховання,

3. надати психологічну характеристику особистості старшого дошкільника,
4. розкрити особливості емоційного благополуччя старшого дошкільника,
5. сформувати програму емпіричного дослідження,
6. описати та проаналізувати результати емпіричного дослідження взаємозв'язку сімейних взаємин та емоційного благополуччя старших дошкільників,
7. проінтерпретувати результатів дослідження,
8. визначити принципи тренінгу формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника
9. описати тренінг формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вступ	Жовтень 2023 р.	виконано
2.	I Розділ	Листопад 2023 р.	виконано
3.	II Розділ	Грудень 2023 р.	виконано
4.	III Розділ	Січень 2024 р.	виконано
5.	Робота в цілому	Лютий 2024р.	виконано

Науковий керівник

(підпис)

Олег Агарков

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Дар'я СОРОКА

Дата видавання завдання 16.09.2023

АНОТАЦІЯ

Актуальність теми. Сім'я є основним і найважливішим середовищем для розвитку дитини, і взаємини, що складаються в сімейному колі, мають вирішальний вплив на психологічний, емоційний та соціальний розвиток дитини. Особливо важливою є ця тема в контексті старших дошкільників, оскільки в цьому віці формуються основні психологічні, соціальні та емоційні навички, які будуть впливати на їхнє майбутнє. Дошкільний період є критичним для формування основних психологічних характеристик особистості, таких як самооцінка, емоційний інтелект, адаптація до соціальних норм. Сімейні взаємини визначають тон та якість цього розвитку. Емоційне благополуччя є ключовим компонентом здорового розвитку дитини. Сімейні взаємини можуть бути джерелом підтримки та розуміння, але також можуть викликати стрес та негативні емоції. Розуміння цього аспекту дозволяє забезпечити психологічний комфорт дитини. Сімейне середовище впливає на соціалізацію дитини, формування її соціальних навичок і стосунків зі світом навколо. Позитивні сімейні взаємини сприяють розвитку здатності до співпраці, емпатії та встановленню стійких соціальних зв'язків.

Дослідження взаємин в родині допомагає вчасно виявляти можливі проблеми та відхилення в розвитку дитини і реагувати на них. Це важливо для запобігання подальшим психологічним та поведінковим проблемам. Отже, дослідження сімейних взаємин та їх впливу на емоційне благополуччя старших дошкільників є актуальним і важливим завданням для психологічної науки та практики, спрямованим на створення сприятливих умов для здорового розвитку молодого покоління.

Метою дослідження є вивчення впливу сімейних взаємин на емоційне благополуччя старших дошкільників. Визначена мета дає змогу сформулювати наступні завдання:

1. проаналізувати сімейні відносини в контексті психологічних концепцій,
2. описати батьківські стилі виховання,

3. надати психологічну характеристику особистості старшого дошкільника,
4. розкрити особливості емоційного благополуччя старшого дошкільника,
5. сформувати програму емпіричного дослідження,
6. описати та проаналізувати результати емпіричного дослідження взаємозв'язку сімейних взаємин та емоційного благополуччя старших дошкільників,
7. проінтерпретувати результатів дослідження,
8. визначити принципи тренінгу формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника
9. описати тренінг формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника.

Об'єктом дослідження є емоційне благополуччя старших дошкільників.

Предметом дослідження є вплив сімейних взаємин на емоційне благополуччя старших дошкільників.

Методи дослідження.

Методи обробки даних: описова статистика, частотний аналіз, методи аналізу відмінностей (Краскал-Уоллес, Манн-Уїтні, таблиці сполученості), статистична обробка даних проводилася з використанням комп'ютерного пакета SPSS ver. 18.0.

Методи збору даних:

1. «Аналіз сімейних взаємин»;
2. Методика «PARI» призначена вивчення типів емоційного ставлення батьків до дитини.
3. Методика «Малюнок сім'ї» дозволяє виявити емоційне ставлення дитини до сім'ї: емоційне благополуччя, емоційна нестабільність, емоційне неблагополуччя .

4. Проективний тест «Два будинки»: спрямовано визначення кола значущого спілкування дитини, особливостей взаємин у групі, виявлення симпатій до членів групи .

5. Методика «Метаморфози», що дозволяє виявити тип емоційної поведінки дитини: умовно нормативний, захисний та демонстративний тип.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці тренінгу формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника

Практичне значення одержаних результатів. Дослідження надає батькам глибше розуміння того, як їхні взаємини та спосіб спілкування впливають на емоційне становище дітей. Батьки можуть використовувати ці знання для поліпшення своєї підтримки дітям дошкільного віку, створення позитивної та емоційно здорової атмосфери в сім'ї. Психологи, вихователі, педагоги можуть використовувати результати дослідження для розробки психологічних, педагогічних методик, спрямованих на розвиток емоційної грамотності та міжособистісних навичок серед дітей дошкільного віку. Розуміння батьками того, як сімейні взаємини впливають на емоційне благополуччя дітей, може сприяти профілактиці конфліктів і насильства в родині. Батьки можуть бути більш уважними до своїх дітей і реагувати на можливі проблеми вчасно. Результати дослідження можуть використовуватися для розробки програм та інтервенцій, спрямованих на підвищення рівня емоційного благополуччя дітей. Це може включати в себе психологічні консультації для сімей, тренінги для батьків та дітей, а також інші заходи. Знання про важливість сімейних взаємин для емоційного благополуччя дітей може стимулювати батьків до активної підтримки та розвитку цих взаємин. Це сприятиме створенню позитивної та гармонійної атмосфери в сім'ї та загальному щастю.

Апробація результатів роботи та публікації:

1) Сорока Д. В. Емоційне благополуччя особистості старшого дошкільника // Актуальні проблеми юриспруденції та психології: матер. IV

Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 15 груд. 2023 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2023. С.

2) Агарков О.А., Сорока Д. В. Психологічні підходи до аналізу сімейних взаємин // Теоретичне та практичне застосування результатів сучасної науки: матеріали V Міжнародної студентської наукової конференції, м. Рівне, 27 жовтня, 2023 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2023. С. 304-306

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів та списку використаних джерел.

ABSTRACT

Actuality of theme. The family is the main and most important environment for the child's development, and the relationships formed in the family circle have a decisive influence on the child's psychological, emotional and social development. This topic is especially important in the context of older preschoolers, since basic psychological, social and emotional skills are formed at this age, which will affect their future. The preschool period is critical for the formation of basic psychological characteristics of the individual, such as self-esteem, emotional intelligence, adaptation to social norms. Family relationships determine the tone and quality of this development. Emotional well-being is a key component of a child's healthy development. Family relationships can be a source of support and understanding, but they can also cause stress and negative emotions. Understanding this aspect allows you to ensure the child's psychological comfort. The family environment affects the socialization of the child, the formation of his social skills and relations with the world around him. Positive family relationships contribute to the development of the ability to cooperate, empathize and establish stable social ties.

The study of relationships in the family helps to timely identify possible problems and deviations in the child's development and respond to them. This is important to prevent further psychological and behavioral problems. Therefore, the study of family relationships and their impact on the emotional well-being of older preschoolers is a relevant and important task for psychological science and practice, aimed at creating favorable conditions for the healthy development of the younger generation.

The purpose of the study is to study the influence of family relationships on the emotional well-being of older preschoolers. The determined goal makes it possible to formulate the following tasks:

1. analyze family relations in the context of psychological concepts,
2. describe parenting styles,
3. provide a psychological description of the personality of an older preschooler,
4. to reveal the features of the emotional well-being of an older preschooler,
5. to form a program of empirical research,
6. describe and analyze the results of an empirical study of the relationship between family relationships and the emotional well-being of older preschoolers,
7. interpret research results,
8. to determine the principles of training for the formation of harmonious family relationships in the context of the emotional well-being of an older preschooler
9. describe the training for the formation of harmonious family relationships in the context of the emotional well-being of an older preschooler.

The object of the study is the emotional well-being of older preschoolers.

The subject of the study is the influence of family relationships on the emotional well-being of older preschoolers.

Research methods.

Methods of data processing: descriptive statistics, frequency analysis, methods of analysis of differences (Kruskal-Wallis, Mann-Whitney, connectivity tables), statistical data processing was carried out using the computer package SPSS ver. 18.0.

Data collection methods:

1. "Analysis of family relationships";
2. The "PARI" method is designed to study the types of emotional attitude of parents to the child.
3. The "Family Picture" technique allows you to reveal the child's emotional attitude towards the family: emotional well-being, emotional instability, emotional distress.
4. Projective test "Two Houses": aimed at determining the circle of meaningful communication of the child, peculiarities of relationships in the group, identification of sympathies for the members of the group.
5. The "Metamorphosis" method, which allows you to identify the type of emotional behavior of the child: conditionally normative, protective and demonstrative type.

The scientific novelty of the obtained results lies in the development of training for the formation of harmonious family relationships in the context of the emotional well-being of an older preschooler

Practical significance of the obtained results. The study provides parents with a deeper understanding of how their relationships and the way they communicate affect their children's emotional well-being. Parents can use this knowledge to improve their support for preschool children, to create a positive and emotionally healthy atmosphere in the family. Psychologists, educators, and pedagogues can use the research results to develop psychological and pedagogical methods aimed at developing emotional literacy and interpersonal skills among preschool children. Parents' understanding of how family relationships affect children's emotional well-being can help prevent conflict and violence in the family. Parents can be more attentive to their children and respond to possible problems in time. The results of the study can be used to develop programs and interventions aimed at increasing the level of emotional well-being of children. This may include psychological counseling for families, trainings for parents and children, as well as other activities. Knowing about the importance of family relationships for children's emotional well-being can encourage parents to actively support and develop these relationships. This will contribute to the creation of a positive and harmonious atmosphere in the family and general happiness.

Approbation of work results and publication: 2 theses were published based on the research results.

The structure of the work: the master's thesis consists of an introduction, three sections and a list of used sources.

ЗМІСТ

ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. СІМЕЙНІ ВЗАЄМИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА	
1.1. Сімейні відносини в контексті психологічних концепцій	15
1.2. Батьківські стилі виховання	21
1.3. Психологічна характеристика особистості старшого дошкільника	36
1.4. Особливості емоційного благополуччя старшого дошкільника	41
Висновки по розділу 1.	49
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН ТА ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА	
2.1. Програма емпіричного дослідження	53
2.2. Опис та аналіз результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку сімейних взаємин та емоційного благополуччя старших дошкільників	55
2.3. Інтерпретація результатів дослідження	68
Висновки по розділу 2	71
РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНИХ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН В КОНТЕКСТІ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА	
3.1. Принципи тренінгу формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника	75
3.2. Опис тренінгу формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника	79
Висновки по розділу 3	94
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	103

ВСТУП

Актуальність теми. Сім'я є основним і найважливішим середовищем для розвитку дитини, і взаємини, що складаються в сімейному колі, мають вирішальний вплив на психологічний, емоційний та соціальний розвиток дитини. Особливо важливою є ця тема в контексті старших дошкільників, оскільки в цьому віці формуються основні психологічні, соціальні та емоційні навички, які будуть впливати на їхнє майбутнє. Дошкільний період є критичним для формування основних психологічних характеристик особистості, таких як самооцінка, емоційний інтелект, адаптація до соціальних норм. Сімейні взаємини визначають тон та якість цього розвитку. Емоційне благополуччя є ключовим компонентом здорового розвитку дитини. Сімейні взаємини можуть бути джерелом підтримки та розуміння, але також можуть викликати стрес та негативні емоції. Розуміння цього аспекту дозволяє забезпечити психологічний комфорт дитини. Сімейне середовище впливає на соціалізацію дитини, формування її соціальних навичок і стосунків зі світом навколо. Позитивні сімейні взаємини сприяють розвитку здатності до співпраці, емпатії та встановленню стійких соціальних зв'язків.

Дослідження взаємин в родині допомагає вчасно виявляти можливі проблеми та відхилення в розвитку дитини і реагувати на них. Це важливо для запобігання подальшим психологічним та поведінковим проблемам. Отже, дослідження сімейних взаємин та їх впливу на емоційне благополуччя старших дошкільників є актуальним і важливим завданням для психологічної науки та практики, спрямованим на створення сприятливих умов для здорового розвитку молодого покоління.

Основу магістерської роботи склали фундаментальні психологічні положення про розвиток та формування особистості наступних дослідників: М. Й. Боришевського [3;4;5;6], С. Д. Максименко [40;41;42], А. В. Толстоухова [43].

Проблематикою магістерського дослідження в межах системного підходу до розуміння особистості як однієї з підсистем суспільства і водночас складної, цілісної системи систем, внутрішньо пов'язаних між собою та ієрархізованих елементів займались В. В. Клименко [43], Г. С. Костюк [3;19], С. Д. Максименко [40;41;42; 43], А. В. Толстоухов [43].

Психологічні дослідженням специфіки розвитку дитини присвячені праці наступних науковців: С. Д. Максименко [21], З. С. Карпенко [26], І. М. Коновальчук [37], Н. І. Міщенко [45], Н. Ю. Максимова [50], О. М. Чанцева-Коваленко [61;62;63], Т. М. Яблонська [66].

Метою дослідження є вивчення впливу сімейних взаємин на емоційне благополуччя старших дошкільників. Визначена мета дає змогу сформулювати наступні завдання:

1. проаналізувати сімейні відносини в контексті психологічних концепцій,
2. описати батьківські стилі виховання,
3. надати психологічну характеристику особистості старшого дошкільника,
4. розкрити особливості емоційного благополуччя старшого дошкільника,
5. сформулювати програму емпіричного дослідження,
6. описати та проаналізувати результати емпіричного дослідження взаємозв'язку сімейних взаємин та емоційного благополуччя старших дошкільників,
7. проінтерпретувати результатів дослідження,
8. визначити принципи тренінгу формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника
9. описати тренінг формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника.

Об'єктом дослідження є емоційне благополуччя старших дошкільників.

Предметом дослідження є вплив сімейних взаємин на емоційне благополуччя старших дошкільників.

Методи дослідження.

Методи обробки даних: описова статистика, частотний аналіз, методи аналізу відмінностей (Краскал-Уоллес, Манн-Уїтні, таблиці сполученості), статистична обробка даних проводилася з використанням комп'ютерного пакета SPSS ver. 18.0.

Методи збору даних:

1. «Аналіз сімейних взаємин»;
2. Методика «PARI» призначена вивчення типів емоційного ставлення батьків до дитини. (Е.С. Шефер та Р.К. Белл);
3. Методика «Малюнок сім'ї» дозволяє виявити емоційне ставлення дитини до сім'ї: емоційне благополуччя, емоційна нестабільність, емоційне неблагополуччя (В.Хьюлс, Л.Корман);
4. Проективний тест «Два будинки»: спрямовано визначення кола значущого спілкування дитини, особливостей взаємин у групі, виявлення симпатій до членів групи (Вандвік І., Екблад П.);
5. Методика «Метаморфози», що дозволяє виявити тип емоційної поведінки дитини: умовно нормативний, захисний та демонстративний тип (Ж. Руайер).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці тренінгу формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника

Практичне значення одержаних результатів. Дослідження надає батькам глибше розуміння того, як їхні взаємини та спосіб спілкування впливають на емоційне становище дітей. Батьки можуть використовувати ці знання для поліпшення своєї підтримки дітям дошкільного віку, створення позитивної та емоційно здорової атмосфери в сім'ї. Психологи, вихователі, педагоги можуть використовувати результати дослідження для розробки психологічних, педагогічних методик, спрямованих на розвиток емоційної грамотності та міжособистісних навичок серед дітей дошкільного віку. Розуміння батьками того, як сімейні взаємини впливають на емоційне благополуччя дітей, може сприяти профілактиці конфліктів і насильства в

родині. Батьки можуть бути більш уважними до своїх дітей і реагувати на можливі проблеми вчасно. Результати дослідження можуть використовуватися для розробки програм та інтервенцій, спрямованих на підвищення рівня емоційного благополуччя дітей. Це може включати в себе психологічні консультації для сімей, тренінги для батьків та дітей, а також інші заходи. Знання про важливість сімейних взаємин для емоційного благополуччя дітей може стимулювати батьків до активної підтримки та розвитку цих взаємин. Це сприятиме створенню позитивної та гармонійної атмосфери в сім'ї та загальному щастю.

Апробація результатів роботи та публікації:

1) Сорока Д. В. Емоційне благополуччя особистості старшого дошкільника // Актуальні проблеми юриспруденції та психології: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 15 груд. 2023 р.). Дніпро : ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2023. С.

2) Агарков О.А., Сорока Д. В. Психологічні підходи до аналізу сімейних взаємин // Теоретичне та практичне застосування результатів сучасної науки: матеріали V Міжнародної студентської наукової конференції, м. Рівне, 27 жовтня, 2023 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2023. С. 304-306

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. СІМЕЙНІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІОНАЛЬНОГО БЛАГООТРИМАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА

1.1. Сімейні відносини в контексті психологічних концепцій

Сімейні відносини в психології визначаються як емоційні, психологічні та соціальні зв'язки, що існують між членами сім'ї. Це взаємодія, яка розгортається між партнерами, батьками та дітьми, братами і сестрами, і включає в себе різні аспекти, такі як спілкування, взаємодія, підтримка, конфлікти, виховання, відданість та інші.

Сімейні відносини визначають динаміку та характер взаємодії між членами сім'ї, а також впливають на формування особистості, психологічний розвиток та психічне благополуччя кожного індивіда. Вони можуть бути джерелом підтримки, позитивних емоцій та взаєморозуміння, але також можуть виникати конфлікти, напруження та виклики [4, с. 230–235].

Дослідження сімейних відносин в психології допомагає розкрити важливі аспекти динаміки міжособистісних відносин у сім'ї, виявити позитивні та негативні впливи на психічний стан і поведінку особистості, а також сприяє розробці стратегій покращення якісних характеристик сімейного життя.

Сімейні відносини є складними та багатограними явищами, і їх розуміння залежить від теоретичного підґрунтя, на якому базується аналіз. У даному підрозділі буде розглянуто основні теоретичні підходи, які допомагають розкрити різні аспекти сімейних відносин.

Функціоналістський підхід розглядає сімейні відносини як важливий компонент для забезпечення стабільності та функціонування суспільства. Згідно з цією концепцією, сім'я виконує ключові функції, такі як соціалізація наступного покоління, підтримка емоційного благополуччя та забезпечення матеріальної підтримки.

Конфліктологічний підхід підкреслює наявність конфліктів та боротьби за ресурси в сімейних відносинах. Відповідно до конфліктологічного підходу, сімейні відносини можуть бути джерелом напруги та нерівності, і важливо розуміти динаміку влади та контролю всередині сім'ї.

Символічний інтеракціонізм акцентує увагу на тому, як індивідуальні та групові значення та символи впливають на сімейні відносини. Символічний інтеракціонізм розглядає сімейні відносини як процес взаємодії та спілкування, в якому створюються та переосмислюються різноманітні ролі та ідентичності.

Гендерний підхід зосереджується на розумінні ролей та стереотипів, пов'язаних з гендером, які впливають на сімейні відносини. Гендерний підхід допомагає розкрити, як соціокультурні очікування щодо поведінки чоловіків та жінок можуть формувати динаміку сімейного життя.

Структуралістський підхід вивчає сімейні відносини через призму соціальних структур та систем, які впливають на поведінку та ролі в сім'ї. Цей підхід вивчає взаємозв'язки між різними членами сім'ї та їх ролі в ширшому соціальному контексті [37, с. 171–176].

Психоаналітичний підхід, розроблений Зигмундом Фрейдом, вивчає сімейні відносини через призму несвідомого та психосексуального розвитку [39]. Відносини в сім'ї розглядаються як арена прояву різних психологічних конфліктів, які формуються на ранніх етапах дитячого розвитку. Підхід Фрейда наголошує на важливості ролей батьків у формуванні особистості дитини, а також на динаміці конфліктів між різними членами сім'ї.

Біхевіористський підхід, представлений Б. Ф. Скіннер, розглядає сімейні відносини як результат взаємодії між стимулами та відповідями. Цей підхід акцентує на навчанні, вихованні та формуванні певних поведінкових патернів у сім'ї. Взаємодія між батьками та дітьми сприймається як обмін стимулами та підсиленнями, які впливають на формування особистісних характеристик.

Гуманістичний підхід, який розвивали Карл Роджерс та Абрахам Маслоу [71], ставить акцент на індивідуальність та самореалізацію кожного члена сім'ї. Він наголошує на важливості підтримки та позитивних відносин у сім'ї для забезпечення психологічного росту. Гуманістичний підхід вважає, що сімейні відносини повинні ґрунтуватися на емпатії, повазі та підтримці.

Соціокультурний підхід аналізує сімейні відносини в контексті культурних та соціальних факторів. Він вивчає, як культурні норми, цінності та структура суспільства впливають на формування ролей та відносин у сім'ї. Соціокультурний підхід підкреслює важливість врахування культурного контексту при аналізі сімейних відносин.

Еволюційний підхід розглядає сімейні відносини з точки зору їх адаптаційної ролі в еволюційному процесі. Цей підхід досліджує, як певні риси сімейних відносин могли розвиватися на протязі еволюційної історії людства, які механізми забезпечували виживання та передачу генетичних характеристик. Еволюційний підхід наголошує на тому, які аспекти сімейних відносин можуть бути вбудовані в генетичний код та бути спадковими.

Системний підхід розглядає сімейні відносини як складну систему, в якій всі частини взаємопов'язані та впливають одна на одну. Він досліджує взаємодію між членами сім'ї та вплив структури та комунікацій на їх відносини. Системний підхід наголошує на тому, що зміни в одній частині сімейної системи можуть викликати реакції та зміни в інших частинах.

Конструктивістський підхід акцентує увагу на тому, що сімейні відносини будуються та інтерпретуються кожним членом сім'ї через призму їхнього власного розуміння та досвіду. Цей підхід вивчає, як реалізація сімейних відносин відбувається через взаємодію різних світоглядів, цінностей та переконань [66].

Загалом, різноманітність психологічних концепцій нагадує про те, що сімейні відносини є складними та багатограними, і їхнє вивчення потребує урахування різних аспектів та підходів. Розуміння сімейних відносин через

призму цих концепцій допомагає збагатити наше знання про їхні впливи на психологічний розвиток та добробут особистості в різних контекстах.

Сім'я являє собою важливий соціальний інститут, що вивчається у психології через призму його впливу на психологічний розвиток, поведінку та добробут індивідів. Сім'я виступає не лише як основна одиниця суспільства, але й як оточення, в якому відбувається формування особистості, соціалізація та виховання [51].

Соціальний інститут сім'ї у психології розглядається з різних підходів. Роль у формуванні особистості: Сім'я впливає на розвиток психологічних, емоційних та соціальних аспектів особистості. У ранньому дитинстві основні структури сім'ї виступають в ролі першого оточення для дитини, де вона набуває важливих навичок, цінностей і норм поведінки.

Соціалізація та навчання: сім'я є основним оточенням, де дитина вчиться спілкуванню, взаємодії з іншими людьми, розв'язанню конфліктів та розвитку соціальних навичок. Цей процес допомагає дитині адаптуватися до вимог суспільства.

Емоційна підтримка та стабільність: сім'я надає емоційну підтримку, що є важливим чинником для забезпечення психічного здоров'я та внутрішньої стійкості особистості.

Виховання та передача цінностей: Сім'я впливає на формування системи цінностей, вірувань та норм поведінки, які визначають стосунки індивіда зі світом навколо [34].

Моделювання стосунків: через спостереження за взаємодією батьків, діти отримують зразки для майбутніх стосунків і рольових патернів.

Вплив на психологічний стан: сімейні конфлікти, розбіжності та напруга можуть впливати на емоційний стан, самооцінку та добробут особистості [60].

Усі ці аспекти підкреслюють важливість розуміння ролі сім'ї як соціального інституту в психології. Дослідження сімейних відносин допомагає розкрити вплив сім'ї на психологічний розвиток, здоров'я та добробут

особистості, а також розвивати стратегії підтримки та покращення сімейного функціонування [51].

У психологічному вимірі сім'я виконує ряд важливих функцій, які сприяють психологічному розвитку та добробуту її членів [14]. Ось деякі з них.

Емоційна підтримка. Сім'я є основним джерелом емоційної підтримки та комфорту для своїх членів. Вона надає можливість висловити свої почуття та емоції, отримати розуміння, співпереживання та підтримку в часи стресу або труднощів.

Соціалізація. Сім'я грає ключову роль у соціалізації дітей, вчить їх нормам, цінностям та соціальним навичкам, які є необхідними для адаптації в суспільстві.

Формування самооцінки. Взаємодія у сім'ї може значно впливати на формування позитивної або негативної самооцінки у дітей та дорослих. Підтримка та позитивна оцінка соціального оточення можуть сприяти збільшенню віри у себе.

Навчання соціальних навичок. У сім'ї люди навчаються взаємодіяти, спілкуватися, слухати, висловлювати свої думки та вирішувати конфлікти. Це формує основи міжособистісних навичок.

Поділ ролей та обов'язків. Сім'я допомагає встановити певні ролі та обов'язки між її членами, навчаючи відповідальності, взаємодії та співпраці.

Створення ідентичності. Через зв'язки з батьками, старшими родичами та іншими членами сім'ї, людина формує свою особисту ідентичність та місце в родинному колі.

Підготовка до міжособистісних стосунків. Освоєння ролей братів і сестер, батьків та дітей у сім'ї надає цінний досвід для майбутніх міжособистісних взаємодій у робочому та соціальному оточенні.

Виховання і прийняття цінностей. Сім'я передає цінності, які визначають характерні риси особистості та спосіб взаємодії зі світом.

Психологічна безпека. Відчуття безпеки, довіри та розуміння в сім'ї створюють умови для психологічної стабільності та розвитку.

Всі ці функції сім'ї взаємодіють та взаємопов'язані, сприяючи психологічному розвитку, добробуту та самореалізації її членів.

Цікавою в цьому зв'язку є психологія сімейних відносин [37, с. 171-176]. Психологія сімейних відносин - це галузь психології, що вивчає взаємодію та взаємозв'язки між членами сім'ї, їх емоційні, соціальні, психологічні та психосоматичні аспекти. Ця дисципліна досліджує, як сімейні відносини впливають на психологічний стан та розвиток кожного індивіда, а також на функціонування сім'ї в цілому.

Основні аспекти психології сімейних відносин включають. Динаміка взаємодії: вивчення того, як змінюється взаємодія між членами сім'ї з часом, як розвиваються відносини, виникають конфлікти, вирішуються проблеми та досягається гармонія.

Способи комунікації. Дослідження різних способів спілкування, які використовують члени сім'ї, а також виявлення ролі ефективної комунікації у підтримці взаєморозуміння та розв'язанні конфліктів.

Рольові патерни та стереотипи. Вивчення того, як родинні ролі та обов'язки впливають на взаємодію між членами сім'ї, а також які стереотипи можуть виникати у родинних стосунках.

Психологічна підтримка. Дослідження важливості емоційної та психологічної підтримки у сім'ї, виявлення ролі підтримки у важких життєвих ситуаціях.

Вплив сімейних конфліктів. Дослідження та аналіз різних типів конфліктів у сім'ї, їх вплив на психологічний стан членів сім'ї та способи їх вирішення.

Формування особистості. Вивчення того, як сімейні відносини впливають на формування особистості, самооцінку, ставлення до себе та інших.

Сексуальність та інтимність. Дослідження ролі сексуальності та інтимності у сімейних відносинах, включаючи питання взаєморозуміння, задоволення та конфліктів у цій сфері [37].

Розвиток дітей. Аналіз впливу сімейного середовища на психологічний розвиток та соціалізацію дітей, вивчення ролі батьківства та виховання.

1.2. Батьківські стилі виховання

Дитячо-батьківські відносини - це взаємодія між батьками (або опікунами) та їхніми дітьми, яка включає в себе емоційні, психологічні та соціальні аспекти. Ця сфера досліджується в психології з метою зрозуміти, які взаємодії впливають на психологічний розвиток та добробут дитини, а також як батьки впливають на формування особистості дитини [48, с. 220–227].

Дитячо-батьківські відносини включають такі аспекти [60, с. 540–548]:

1. Емоційний зв'язок. Взаємодія між батьками та дітьми включає емоційний контакт, співчуття, любов та підтримку.
2. Спілкування. Важливий аспект відносин, що передбачає взаємодію через слова, жести, міміку, взаєморозуміння та висловлення почуттів.
3. Виховання та навчання. Батьки відіграють роль вчителів та вихователів, передаючи дітям цінності, навички та знання.
4. Моделювання поведінки. Діти часто беруть приклад з поведінки батьків, і ця поведінка може впливати на їхню власну.
5. Підтримка та стимулювання. Батьки можуть підтримувати та стимулювати розвиток дітей, розвиваючи їхні здібності, інтереси та навички.
6. Конфлікти та їх вирішення. Конфлікти можуть виникати в будь-яких відносинах, включаючи дитячо-батьківські. Важливо вміти вирішувати їх конструктивним способом.

7. Формування самооцінки. Батьківська підтримка та визнання можуть впливати на формування позитивної або негативної самооцінки дитини.

Дитячо-батьківські відносини можуть мати великий вплив на психологічний розвиток, самоідентифікацію, соціальну компетентність та загальний добробут дитини. Вивчення цих відносин допомагає психологам, батькам та іншим вихователям розуміти роль і вплив сімейного середовища на психологічний розвиток дітей та розробляти стратегії підтримки та покращення якості взаємодії між батьками та дітьми.

Дитячо-батьківські відносини дійсно вважаються однією з найважливіших детермінант психічного розвитку та процесу соціалізації дитини. Вони впливають на формування особистості, цінностей, ставлень та навичок, які дитина засвоює у своєму ранньому віці. Ось деякі параметри, що визначають важливість дитячо-батьківських відносин:

Емоційний клімат: сприятливий емоційний клімат в сім'ї, заснований на любові, підтримці, співчутті та взаєморозумінні, сприяє позитивному психічному розвитку дитини. Відносини, що відзначаються відсутністю насильства, знущань та негативних емоцій, створюють безпечне середовище для виростання дитини.

Взаємодія та спілкування: Якісна взаємодія та відкрите спілкування між батьками та дітьми допомагають дитині розуміти свої емоції, висловлювати свої думки та вчатися вирішувати конфлікти конструктивним способом.

Стратегії виховання: Від того, як батьки вчать, підтримують та виховують своїх дітей, залежить формування їхньої самооцінки, дисципліни, моральних цінностей та навичок [48, с. 220–227].

Моделювання поведінки: Діти навчаються багатьом речам через спостереження за поведінкою батьків. Якщо батьки демонструють позитивні риси та способи взаємодії, це може бути дорогоцінним зразком для дитини.

Підтримка в самовизначенні: Розуміння батьками індивідуальних потреб та інтересів дитини сприяє її здатності самовизначатися та розвивати свої унікальні характеристики.

Ставлення до помилок і невдач. Як батьки реагують на помилки та невдачі дитини може впливати на її віру в себе та готовність ризикувати в майбутньому.

Підтримка та заохочення. Батьківська підтримка і заохочення сприяють розвитку позитивної самооцінки та внутрішньої мотивації.

Встановлення меж. Відомість меж та правил допомагає дитині розуміти, що є припустимою поведінкою, і сприяє формуванню внутрішньої дисципліни.

Взаємодія батьків та дітей визначає основи психічного розвитку, норми поведінки та ставлення до світу. Дитячо-батьківські відносини мають довготривалий вплив на формування особистості, і дослідження цього аспекту допомагає краще зрозуміти, як створити позитивне та підтримуюче оточення для розвитку дітей [4; 22; 37].

Інтегративні показники дитячо-батьківських відносин вказують на те, якісно добре або недостатньо розвиваються взаємодія, комунікація та взаєморозуміння між батьками та дітьми. Вони можуть бути використані для оцінки загального стану відносин у сім'ї та виявлення можливих питань, які потребують уваги та покращення [48;51].

Якість спілкування. Вказує на те, наскільки відкрите, підтримуюче та ефективне спілкування між батьками та дітьми. Важливо враховувати, чи діти відчують, що їх слухають та розуміють.

Емоційна підтримка. Оцінює, наскільки батьки виявляють емоційну підтримку та співчуття до потреб та емоцій дитини. Це може включати підтримку в часи стресу та важких ситуацій.

Взаємне розуміння. Вказує на рівень взаєморозуміння та спільної мови між батьками та дітьми. Важливо, щоб діти відчували, що їхні думки та почуття важливі для батьків.

Конфліктність. Оцінює, чи виникають часто конфлікти в сім'ї, і як їх вирішують. Показник конфліктності може вказувати на ступінь напруги відносин.

Спільні інтереси. Показує, наскільки батьки та діти спільно проводять час разом, діляться інтересами та активностями. Це може вказувати на рівень близькості та взаємодії.

Відношення до виховання. Оцінює, як батьки підходять до виховання дітей, включаючи підтримку, дисципліну та встановлення правил.

Рівень довіри. Вказує на те, чи діти відчують довіру батьків, а також на те, наскільки батьки довіряють дітям.

Спільні цінності та норми. Оцінює, наскільки батьки та діти поділяють спільні цінності, норми та переконання [53].

Ці показники можуть бути оцінені за допомогою анкет, інтерв'ю, спостережень та інших методів дослідження. Вони допомагають зрозуміти, як сформовані дитячо-батьківські відносини та як їх можна покращити для сприяння психологічному розвитку та добробуту дітей.

Батьківські установки (позиції) - це поняття з теорії та практики сімейної психотерапії, запропоноване Еріком Берном, автором теорії трансактного аналізу. Це концепція, яка описує основні підходи батьків до виховання дітей та їхньої поведінки взагалі. Берн виділив три основні батьківські установки, які можуть впливати на взаємодію батьків з дітьми [68].

Батьківська установка "Батько" . Ця установка відображає суворий підхід до виховання. Батьки, які мають цю установку, можуть бути дуже вимогливими, налаштованими на дисципліну, встановлення правил і контроль над поведінкою дітей. Вони можуть використовувати фрази типу "Ти маєш" і "Ти повинен".

Батьківська установка "мати" . Ця установка виражає бажання надати підтримку та забезпечити комфорт. Батьки з цією установкою можуть бути

зосереджені на задоволенні потреб та бажань дітей, виражати турботу і захист, а також використовувати фрази типу "Дозволь собі" і "Ти зможеш".

Батьківська установка "дорослий" . Ця установка відображає раціональний та дорослий підхід до виховання. Батьки з цією установкою можуть виявляти взаєморозуміння, адекватність і спроможність вирішувати проблеми на основі логіки та розуміння. Вони можуть використовувати фрази типу "Давай подумаємо" і "Що може бути зроблено?".

Важливо зазначити, що дійсні батьківські установки можуть бути поєднанням цих трьох типів, і вони можуть змінюватися в залежності від контексту та ситуації. Концепція батьківських установок допомагає розуміти, які підходи до виховання можуть впливати на взаємодію батьків з дітьми, а також на психологічний розвиток та поведінку дітей.

У сімейному контексті можна виділити кілька типів батьківського ставлення до дитини. Ці типи відображають підходи батьків до виховання, взаємодії та взаємин зі своєю дитиною. Ось декілька типів батьківського ставлення [48]:

1. Авторитарний (диктаторський). Батьки цього типу накладають жорсткі правила та вимоги на дитину. Вони можуть бути вимогливими, але не завжди пояснюють причини своїх дій. Дитина може відчувати обмеження в самовираженні та відчувати невпевненість.

2. Демократичний (співробітницький). Батьки цього типу співпрацюють з дитиною, враховують її думки та почуття. Вони ставляться до дитини як до рівноправного партнера, сприяючи її самостійності та відповідальності.

3. Пермісивний (дозвільний). Батьки цього типу дозволяють дитині вирішувати багато питань самостійно, не накладаючи жорстких обмежень. Однак, це може призвести до відсутності дисципліни та відповідальності.

4. Авторитетний (розумний). Батьки цього типу поєднують дотримання правил і вимог з розумінням та підтримкою. Вони встановлюють

межі, але одночасно пояснюють їх дитині та дозволяють розуміти причини заходів.

5. Занедбальний (байдужий). Батьки цього типу демонструють мінімальний інтерес та увагу до потреб та розвитку дитини. Вони можуть бути відсутніми або надмірно зайнятими, що може призвести до відчуття відхилення та незахищеності.

6. Емоційно вибухливий (агресивний). Батьки цього типу виявляють негативні емоції та агресію у взаємодії з дитиною. Це може вплинути на психологічний стан та емоційний розвиток дитини.

Ці типи не є жорсткими категоріями, а скоріше реалістичними моделями, які можуть поєднуватися або змінюватися залежно від ситуації. Важливо розуміти, що кожен тип має свої наслідки для психологічного розвитку та добробуту дитини, і важливо знаходити баланс між підтримкою, вимогами та комунікацією в батьківських відносинах.

Вплив батька на дитину справді обумовлюється безліччю окремих факторів, і в основі цього впливу лежить особистість самого батька. Особливості, цінності, ставлення до виховання та комунікації батька мають важливе значення для формування психологічного розвитку та добробуту дитини. Ось деякі з основних факторів, які визначають вплив батька на дитину:

Особистісні характеристики. Характер, темперамент, цінності, переконання та життєвий досвід батька формують його ставлення до виховання та взаємодії з дитиною. Наприклад, батьки, які володіють внутрішнім спокоєм та емоційною стійкістю, можуть передавати цю стійкість на свою дитину [53].

Спосіб взаємодії: Спосіб, яким батько спілкується з дитиною, може впливати на розвиток її соціальних навичок, комунікаційних здібностей та здатність встановлювати взаємини.

Рівень емоційної згоди: Здатність батька виражати та розуміти емоції дитини може впливати на створення емоційно безпечного середовища та розвиток емоційної інтелігенції дитини.

Ставлення до самооцінки дитини: Якщо батько підтримує позитивну самооцінку та віру в себе дитини, це може сприяти її впевненості та успіхам у майбутньому.

Приклад для наслідування: Діти часто беруть приклад з поведінки батьків. Якщо батько демонструє позитивні риси, такі як толерантність, емпатія, відповідальність, це може впливати на їхню власну поведінку.

Підтримка і відкритість: Важливо, щоб батько був підтримуючим та готовим слухати дитину. Відкритість для думок та почуттів дитини може сприяти більш глибокій взаємодії.

Вплив на цінності та погляди: Батько може впливати на формування цінностей, моральних переконань та поглядів дитини, що буде впливати на її розвиток у майбутньому [61].

Разом із тим, важливо зазначити, що вплив батька завжди є багатограним і включає в себе взаємодію з іншими членами родини, соціальним середовищем та іншими факторами. Дослідження та розуміння цих взаємозв'язків допомагають краще розкрити важливу роль батька в житті дитини та визначити способи підтримки їх позитивного впливу.

Материнські відношення також можуть виражатися у різних типах, відображаючи підходи матері до виховання, взаємодії та взаємин зі своєю дитиною. Особливості цих відношень впливають на психологічний розвиток та добробут дитини. Ось деякі типи материнських відношень:

Материнське відношення "Підтримуюче": Матері з цим типом відношень підтримують та сприяють розвитку своєї дитини. Вони надають емоційну підтримку, демонструють зацікавленість у житті дитини, створюють емоційно безпечне середовище. Такі матері можуть стати прикладом для наслідування та навчити дітей розуміти та виражати свої емоції.

Материнське відношення "вимогливе". Матері з цим типом відношень ставлять високі стандарти та вимоги до дитини. Вони можуть прагнути до відмінності, ставити високі очікування та заохочувати до досягнень. Однак важливо забезпечити баланс між вимогами та підтримкою, щоб дитина не відчувала надмірного стресу.

Материнське відношення "захищаюче". Матері з цим типом відношень можуть бути дуже захисницькими і берегти дитину від негативних впливів. Вони можуть відчувати сильне бажання забезпечити безпеку та благополуччя дитини. Однак це також може призводити до обмеження дитини в експериментах та навчанні на власних помилках.

Материнське відношення "дружнє". Матері з цим типом відношень ставляться до дитини як до рівноправного партнера. Вони спілкуються з дитиною на рівних, слухають її думки та дізнаються про її інтереси. Такі матері намагаються підтримувати відкрите спілкування та взаєморозуміння.

Материнське відношення "авторитарне". В цьому випадку матері можуть встановлювати жорсткі правила та вимоги, але не завжди пояснювати їх дитині. Вони можуть виявляти контроль та домінування.

Материнське відношення "пермісивне". Матері з цим типом відношень можуть бути дозвільними та недостатньо вимогливими. Вони можуть не встановлювати чітких правил або дозволяти дитині робити все, що вона хоче [37, с. 171–176].

Ці типи відношень не є вичерпним списком, і материнство може виявлятися у різних комбінаціях цих рис. Важливо зрозуміти, що кожен тип може мати свої позитивні та негативні аспекти, і важливо знаходити баланс, який найкраще відповідає потребам та особливостям дитини.

Різні типи виховного процесу можуть мати характерні особливості, які впливають на підходи батьків до виховання та взаємодії з дітьми. Особливості кожного типу можуть виявлятися у способах взаємодії, підходах до виховання,

комунікації та впливу на психологічний розвиток дитини [48;51]. Ось декілька характерних особливостей для різних типів виховного процесу:

1. Авторитарний (диктаторський) тип:
 - Жорсткі правила та обмеження.
 - Вимоги без пояснень.
 - Зосередженість на дисципліні та покараннях.
 - Може призводити до відчуття відсутності свободи у дітей.
2. Демократичний (співробітницький) тип:
 - Співпраця та взаєморозуміння між батьками та дітьми.
 - Пояснення причин вимог та правил.
 - Залучення дітей до прийняття рішень.
 - Розвиток самостійності та відповідальності.
3. Пермісивний (дозвільний) тип:
 - Мінімальні обмеження та правила.
 - Відсутність жорстких вимог.
 - Допущення дітей до багатьох рішень.
 - Може призводити до недостатньої самодисципліни та відповідальності.
4. Авторитетний (розумний) тип:
 - Збалансована комбінація вимог та підтримки.
 - Пояснення та розуміння емоцій дитини.
 - Врахованість потреб та інтересів дітей.
 - Створення позитивної атмосфери та співпраці.
5. Занедбальний (байдужий) тип:
 - Недостатність уваги та підтримки від батьків.
 - Відчуття відсутності важливості та зацікавленості.
 - Може призводити до відчуття відхилення та незахищеності у дітей.
6. Емоційно вибухливий (агресивний) тип:

- Виразна емоційна інтенсивність та агресія.
- Негативний вплив на емоційний стан та поведінку дітей.
- Може призводити до страху та незрозуміння у дітей.

Ці характерні особливості показують, як підходи батьків можуть впливати на формування характеру, емоційного стану, поведінки та психологічного розвитку дитини. Важливо розуміти, що кожен тип має свої позитивні та негативні аспекти, і виховний підхід повинен бути адаптований до потреб та особливостей конкретної дитини.

Зміна батьківської поведінки та патернів дитячих характеристик може бути визначена чотирма основними параметрами, які впливають на взаємодію батьків з дітьми та їхній психологічний розвиток:

Комунікація і спілкування. Спосіб, яким батьки спілкуються з дітьми, включаючи стиль спілкування, рівень відкритості, увагу до думок та почуттів, може впливати на формування дитячої поведінки. Відкрите спілкування та підтримка сприяють позитивному розвитку.

Вимоги та правила. Рівень вимог та жорсткість правил в сім'ї визначає, як діти будуть відповідати на вимоги та яким чином будуть формувати свою поведінку. Баланс між вимогами та підтримкою впливає на адаптацію дітей до правил.

Емоційна підтримка. Вміння батьків розуміти та виявляти емоційну підтримку допомагає дітям впоратися з емоційними ситуаціями, розвиває їхню емоційну інтелігенцію та допомагає в формуванні позитивної самооцінки.

Приклад для наслідування. Саме ставлення та поведінка батьків може стати прикладом для наслідування для дітей. Якщо батьки демонструють позитивні риси, такі як емпатія, толерантність, відповідальність, це може впливати на формування позитивних характеристик у дітей [60; 61;62].

Зміна цих параметрів може сприяти переформуванню патернів дитячої поведінки. Важливою є постійна адаптація батьківської поведінки до розвитку дитини, враховуючи її потреби, особливості та контекст.

Деякі автори дійсно намагалися включити емоційне ставлення батьків до своєї дитини як ключовий аспект у опис типів виховання. Емоційна компонента взаємодії між батьками та дітьми грає важливу роль у формуванні поведінки, відносин та психологічного розвитку дитини. Ця підхід дозволяє більш глибоко розуміти та аналізувати взаємодію між батьками та дітьми.

Один з підходів, які базуються на емоційному ставленні батьків, - це класифікація типів виховання відомого американського психолога Діани Баумрайд. Вона виділила три основні типи виховання, виходячи з емоційного відношення батьків до дитини [67]:

1. тип "емоційно віддалений". Батьки цього типу виявляють обмежене емоційне зацікавлення до своєї дитини. Вони можуть бути досить віддаленими та мало вираженими у виявленні своїх почуттів до дітей,

2. тип "емоційно заспокоюючий". Батьки цього типу спрямовують своє емоційне ставлення на те, щоб заспокоїти дитину. Вони виявляють здатність до співчуття та підтримки, особливо коли дитина відчуває емоційний стрес,

3. тип "емоційно високий". Батьки цього типу виражають свої емоції в сильних та інтенсивних формах. Вони можуть виявляти емоційну інтенсивність, яка може бути як позитивною, так і негативною.

Ця класифікація підкреслює, як емоційне ставлення батьків впливає на спосіб виховання та взаємодії з дітьми. Важливо враховувати, що в реальності батьківське ставлення може бути більш складним і змінюватися залежно від ситуацій та вікових етапів дитини.

Гармонійний тип сімейного виховання відрізняється деякими ключовими характеристиками та особливостями, які сприяють позитивному психологічному розвитку дітей. Ось деякі характеристики, що можуть бути характерні для гармонійного сімейного виховання:

Баланс між вимогами та підтримкою. Гармонійні батьки створюють збалансоване середовище, де є місце і для вимог до дітей, і для підтримки їхніх

потреб. Вони прагнуть до виховання відповідальних та самостійних дітей, водночас забезпечуючи їхню емоційну безпеку.

Відкритість у спілкуванні. Гармонійні батьки відкриті до думок, почуттів та питань своїх дітей. Вони намагаються створити відкрите середовище для спілкування, де діти можуть вільно висловлювати свої думки та почуття.

Емоційна підтримка. Гармонійні батьки виявляють співчуття та розуміння до емоцій дітей. Вони намагаються відчувати емоційну стан дитини та надати їй підтримку в емоційно навантажених ситуаціях.

Приклад для наслідування. Гармонійні батьки стають прикладом для своїх дітей. Вони демонструють позитивні риси, такі як терпимість, емпатія, відповідальність, що надихає дітей на наслідування.

Створення співпраці та рівноправності. В гармонійних сім'ях дітям надається можливість брати участь у процесі прийняття рішень та викладати свої думки. Батьки розглядають своїх дітей як рівноправних партнерів і намагаються враховувати їхні інтереси.

Відповідальність та зразок дисципліни. Гармонійні батьки навчають дітей відповідальності та дисципліни. Вони встановлюють чіткі правила та вимоги, сприяючи формуванню в дітей організованості та самодисципліни.

Розуміння потреб дітей. Гармонійні батьки намагаються розуміти і враховувати індивідуальні потреби, інтереси та можливості кожної дитини. Вони сприяють розвитку сильних сторін дітей і допомагають їм у подоланні викликів [20].

Ці характеристики гармонійного сімейного виховання вказують на важливість підтримки, взаєморозуміння, співпраці та позитивної атмосфери у сім'ї. Такий підхід сприяє розвитку дітей, формуванню позитивних цінностей та глибоких взаємин.

Так, існує концепція, яка виділяє три спектри відносин батьків до своїх дітей, що визначають особливості батьківської любові та взаємодії. Ця

концепція висвітлює різні аспекти і вирази батьківської любові в залежності від особливостей ставлення батьків. Ось ці три спектри [37].

Спектр захищаючої любові (controlling Love): В цьому спектрі батьки виражають свою любов шляхом забезпечення захисту та затишку дитині. Вони ставлять перед собою завдання захистити дитину від небезпек, надати їй безпеку та забезпечити матеріальні потреби. Однак іноді це може призводити до надмірної контролюючої поведінки, яка обмежує самостійність дитини.

Спектр високих вимог (demanding Love): В цьому спектрі батьки виражають свою любов, ставлячи перед дітьми високі стандарти та очікування. Вони надають важливість до досягнень та виховують дитину зі стриманими емоціями. Однак це може створювати високий рівень напруги та страху перед несхожістю від батьківських очікувань.

Спектр відданої любові (permissive Love): В цьому спектрі батьки виражають свою любов, дозволяючи дітям вибирати та вчиняти на свій розсуд. Вони намагаються бути добрими друзями для дітей, не встановлюючи жорстких обмежень. Однак це може призводити до недостатньої відповідальності та неявності правил.

Ці спектри допомагають розуміти, як любов батьків може проявлятися через різні підходи в вихованні. Важливою є здатність знаходити баланс між цими підходами, щоб створити сприятливе середовище для позитивного розвитку дітей.

Оптимальна батьківська позиція включає у себе адекватність, гнучкість та прогностичність – ці характеристики є важливими для забезпечення здорового психологічного розвитку дитини та побудови позитивних сімейних відносин [37]. Ось що означають ці три головні вимоги:

Адекватність. Адекватність означає, що батьківська поведінка відповідає потребам, віковим характеристикам та розвитковим можливостям дитини. Це враховує важливість розуміння та реагування на індивідуальні особливості

дитини, її емоційний стан, вміння виявляти підтримку та створювати безпечне середовище.

Гнучкість. Гнучкість означає здатність адаптувати свою позицію та підходи в залежності від змінних обставин і розвитку дитини. Гнучкі батьки здатні реагувати на нові ситуації, змінюють свої методи виховання відповідно до зростаючих потреб дитини.

Прогностичність. Прогностичність означає здатність передбачати можливі наслідки своєї поведінки та виховних рішень. Батьки, які можуть передбачити, як їхні дії вплинуть на дитину, можуть краще підготуватися до важливих моментів та забезпечити позитивний розвиток.

Сполучення цих трьох вимог допомагає створити здоровий батьківський підхід, який розуміє потреби дитини, враховує зміни, адаптується до нових ситуацій і забезпечує важливість передбачення наслідків своїх дій. Цей підхід допомагає побудувати позитивні та підтримуючі сімейні відносини, сприяє здоровому психологічному розвитку дітей та створює сприятливе середовище для їхнього зростання [61].

Для визначення та аналізу батьківського відношення в психолого-педагогічних дослідженнях використовуються різні критерії, які допомагають встановити характеристики та особливості взаємодії між батьками та дітьми. Ось деякі з найчастіше використовуваних критеріїв:

Емоційна підтримка. Цей критерій відображає, наскільки батьки виявляють співчуття, розуміння та підтримку до емоційних потреб дитини. Вимірюється за здатністю батьків реагувати на почуття та емоції дітей.

Вимогливість. Цей критерій вказує на те, наскільки батьки встановлюють вимоги до дітей. Вимірюється через рівень очікувань, стандартів і правил, які батьки ставлять перед дітьми.

Контроль та нагляд. Цей критерій оцінює, як батьки контролюють поведінку та дії дітей. Вимірюється через рівень нагляду, обмежень та контролю, які застосовуються батьками.

Підтримка автономії. Цей критерій відображає, наскільки батьки допускають дітей до самостійних рішень та виборів. Вимірюється за ступенем довіри та вільності, яку надають батьки дітям.

Комунікація та спілкування. Цей критерій визначає якість та стиль спілкування між батьками та дітьми. Вимірюється за відкритістю, якістю діалогу, частотою розмов та якістю комунікації.

Відданість та прихильність: Цей критерій вказує на загальну прихильність та прив'язаність батьків до дітей. Вимірюється через демонстрацію любові, турботи та відданості дітям.

Ці критерії допомагають дослідникам аналізувати різні аспекти батьківського відношення та визначити, які аспекти можуть впливати на психологічний розвиток дітей. Важливо розуміти, що кожна сім'я та дитина є унікальними, і ці критерії можуть проявлятися різними способами в різних контекстах [37].

Тип виховного процесу може бути визначений за допомогою характерних особливостей, які проявляються у підходах батьків до виховання своїх дітей. Особливості цих підходів можуть бути ключовими у визначенні типу виховного процесу. Ось декілька типів виховного процесу та їх характерні особливості:

1. Авторитарний тип виховання.
 - Вимогливість та жорсткість встановлення правил і обмежень.
 - Вага накладеного авторитету та сліпого слухняності.
 - Здоров'я та безпека дитини є пріоритетом, але може бути недостатньо уваги до її індивідуальних потреб та емоцій.
2. Пермісивний тип виховання.
 - Велика відкритість до самостійності та вибору дитини.
 - Здоров'я її самооцінки, але може бути недостатньо структурованості та вимог до дитини.
 - Може відсутність чітких обмежень та відповідальності.

3. Демократичний тип виховання.
 - Баланс між вимогами та підтримкою.
 - Важливість комунікації та діалогу між батьками та дітьми.
 - Врахування індивідуальних потреб дитини та стимулювання її самостійності та відповідальності.
4. Гармонійний тип виховання.
 - Врахування індивідуальних потреб та розвиткових можливостей дитини.
 - Підтримка, вимогливість, емоційна підтримка, та важливість відкритого спілкування.
 - Створення сприятливого середовища для розвитку позитивних цінностей та навичок.

Ці характерні особливості допомагають визначити основний стиль та тип виховного процесу, який домінує в конкретній сім'ї. Важливо зазначити, що багато сімей можуть містити елементи різних типів, і підходи можуть змінюватися в залежності від контексту та обставин [37].

1.3. Психологічна характеристика особи старшого дошкільника

У дошкільному віці виділяють два основних періоди розвитку дитини, кожен з яких характеризується специфічними змінами у фізичному, психологічному та соціальному розвитку дитини. Ось ці два періоди:

1. Ранній дошкільний вік (до 3-х років). Цей період відзначається інтенсивним фізичним та когнітивним розвитком. Дитина набуває навичок в рухах, координації та виявляє активний інтерес до дослідження світу навколо. Соціально-емоційний розвиток також грає важливу роль у цьому періоді, дитина навчається виражати свої емоції та встановлювати контакти з оточуючими.

2. Пізній дошкільний вік (3-6 років). У цей період дитина продовжує розвивати свої фізичні та пізнавальні здібності. Когнітивний розвиток стає ще активнішим, дитина освоює мовні навички, навчається вирішувати завдання та сприймати інформацію з оточуючого світу. Соціально-емоційний розвиток включає у себе розвиток спілкування, встановлення відносин з однолітками та розвиток соціальної компетентності.

Ці два періоди важливі для розвитку дитини, і їх характерні особливості впливають на формування основних навичок, характеристик та поведінки, які визначають її особистість та підготовляють до наступних етапів життя.

Дошкільний вік - це період дитинства, який охоплює віковий діапазон від народження до початку шкільної освіти, тобто приблизно від 0 до 6 років. Цей період передує шкільному віці і відіграє важливу роль у розвитку дитини, включаючи фізичний, когнітивний, емоційний та соціальний розвиток.

У дошкільному віці дитина швидко росте та розвивається, вчиться сприймати та обробляти інформацію з навколишнього світу, розвиває соціальні навички та встановлює взаємини з оточуючими. Цей період є особливо важливим для формування основних когнітивних структур, розуміння основних емоцій, розвитку мови та комунікації [52].

Дошкільний вік також є часом для підготовки дитини до школи, коли вона набуває певних навичок, які їй знадобляться у навчальному середовищі. Важливим аспектом цього періоду є гармонійний розвиток у всіх аспектах - фізичному, психологічному, соціальному та емоційному, щоб дитина могла ефективно адаптуватися до нових викликів та навчання у школі.

Ранній дошкільний вік (до 3-х років) характеризується значними змінами та розвитком в різних аспектах життя дитини. Ось деякі характеристики та особливості цього періоду:

1. Фізичний розвиток. Дитина швидко зростає та набуває нових навичок у рухах. У цей період відбувається розвиток моторики, підвищується м'язовий тонус, починаються розуміти основні рухові навички.

2. Мовленнєвий розвиток. Цей період характеризується появою та розвитком мовлення. Дитина починає проявляти інтерес до слів, вивчає їх та поступово формує свій словниковий запас. Вона вчиться пов'язувати слова з об'єктами та діями.

3. Соціальний розвиток. У ранньому дошкільному віці діти вчать встановлювати контакти з оточуючими, зокрема з рідними та близькими людьми. Вони виявляють емоції, реагують на увагу та підтримку.

4. Емоційний розвиток. Дитина проявляє широкий спектр емоцій і навчається розрізняти їх. Вона може виражати радість, смуток, обурення та інші почуття.

5. Когнітивний розвиток. Дитина вчиться сприймати та обробляти інформацію з оточуючого середовища. Вона досліджує предмети, вивчає їх властивості та взаємозв'язки.

6. Залежність від дорослих. У цьому віці дитина ще дуже залежить від дорослих, зокрема від батьків та опікунів. Вони забезпечують їй безпеку, забезпечують основні потреби та допомагають в розвитку.

Цей період є важливим для побудови основних навичок, які будуть використовуватися дитиною протягом всього життя. Як діти вивчають світ і взаємодіють з ним, так і вони формують основу своєї особистості та розвивають ключові навички для подальших стадій розвитку [57].

Пізній дошкільний вік (3-6 років) характеризується ще більш активним і складним розвитком дитини. У цей період вона набуває нові навички, розширює свій світогляд та навчається взаємодіяти з оточуючим середовищем. Ось деякі характеристики та особливості пізнього дошкільного віку:

1. Фізичний розвиток. Дитина продовжує рости та розвиватися фізично. Її рухові навички стають більш координованими та вдосконаленими. Вона активно бере участь у різних фізичних активностях, грах та спортивних іграх.

2. Мовленнєвий розвиток. У цей період дитина розвиває свою мову, розширює словниковий запас та вчиться складнішим мовним конструкціям. Вона може висловлювати свої думки, ідеї та розповідати про свої враження.

3. Соціальний розвиток. У пізньому дошкільному віці діти більше взаємодіють з однолітками та вчаться спілкуватися у групі. Вони формують своє розуміння правил та норм поведінки у спільноті. Взаємодія зі світом зовні сім'ї розширюється через спілкування з однолітками, вихователями та іншими дорослими.

4. Емоційний розвиток. Дитина навчається виражати та розрізняти свої емоції, розуміє їх вплив на поведінку та взаємодії з іншими. Вона може демонструвати емпатію до інших дітей та розуміти їхні почуття.

5. Когнітивний розвиток. У цей період дитина активно вчиться сприймати і обробляти інформацію. Вона формує більш складні когнітивні структури, розвиває уяву та творчість, вивчає зв'язки між предметами та явищами.

6. Розвиток ігрової діяльності. Гра залишається важливим засобом розвитку в цьому віці. Дитина грає більш складні ролі та сценарії, розвиває власну творчу уяву та вчиться вирішувати завдання в ігровому контексті [57].

Пізній дошкільний вік є часом значних змін та розвитку, коли дитина активно вивчає світ та набуває навичок, які підготовлять її до шкільного навчання та подальшого життя.

Діти у віці шести років, завершуючи період дошкільного дитинства, вже набули певних вмінь, навичок та рис особистості, які були закладені впливом сім'ї. Цей період є важливою підготовкою до подальшого навчання, соціалізації та розвитку. Ось деякі характеристики дітей шести років:

1. Соціальна адаптація. Діти набувають певних навичок соціальної взаємодії. Вони вже здатні спілкуватися з однолітками та іншими людьми, розуміють загальні правила поведінки у групі, відчують себе часткою соціального середовища.

2. Когнітивний розвиток. Діти шести років можуть вже читати, писати, вирішувати прості завдання, розв'язувати логічні головоломки. Вони розуміють взаємозв'язки між предметами та явищами, мають деякий обсяг знань про навколишній світ.

3. Самостійність. Діти стають більш самостійними в різних аспектах життя - в облаштуванні себе, у самообслуговуванні, у виконанні простих завдань. Вони вчаться приймати рішення та вирішувати певні проблеми самостійно.

4. Емоційна регуляція. Діти розвивають більш обізнаність у розпізнаванні та регулюванні своїх емоцій. Вони навчаються виражати свої почуття адекватно та конструктивно.

5. Розвиток ігрової активності. Ігра залишається важливим способом розвитку. Діти вирішують більш складні сценарії, використовують творчу уяву, виражають себе через гру.

6. Формування цінностей. Вплив сім'ї сприяє формуванню основних цінностей та переконань дитини. Вона розуміє загальні поняття про добро, справедливість, повагу до інших.

Таким чином, діти шести років є активними, цікавими, інтелектуально розвинутими і вже мають певний рівень самостійності та адаптації до оточуючого середовища, завдяки впливу сім'ї та навколишнього середовища [57].

Психологічна характеристика особи старшого дошкільника, тобто дитини віком від 5 до 6 років, може бути визначена з різних психологічних концепцій, які допомагають розкрити її особливості та розвиток. Ось деякі психологічні концепції, які можуть бути застосовані для характеристики старшого дошкільника [57]:

1. Пізнавальний розвиток за Жаном Піаже. Згідно з концепцією Піаже, старший дошкільник знаходиться на етапі конкретних операцій, коли він розвивається в розумінні логічних та когнітивних завдань. Він вже здатний

до оберненої думки, має уявлення про кількість, просторові взаємозв'язки та може вирішувати прості завдання з класифікації.

2. Соціальний розвиток за Теодором Розенбергом. Розенберг вказує на те, що старший дошкільник починає розвивати особистісні якості через взаємодію з іншими дітьми. Він починає розуміти правила гри, вміє ділитися та співпрацювати з партнерами.

3. Теорія емоційного розвитку Єкатерини Рассел. Рассел вказує на те, що старший дошкільник починає розрізняти імена емоцій та почуттів, відчуває свої емоції та може виражати їх словами. Він також може розуміти, що інші люди можуть мати різні емоції.

4. Теорія психосексуального розвитку за Зигмундом Фрейдом. Фрейд вказує на фазу фалічного розвитку, коли дитина розрізняється за статтю, починає формувати власну ідентичність та почуття відповідальності. Він підкреслює роль конфліктів із батьками у цьому віці.

5. Теорія етапів соціального розвитку за Еріком Еріксоном. Еріксон стверджує, що старший дошкільник перебуває на етапі ініціативи проти вини. Він виробляє власні ідеї та ініціативу, але може відчувати провину за певні дії [57].

Зазначені концепції допомагають розкрити психологічні аспекти розвитку старших дошкільників, зокрема їхні пізнавальні, соціальні, емоційні та особистісні характеристики.

1.4. Особливості емоційного благополуччя дитини

Емоційне благополуччя є ключовим аспектом психологічного стану людини, яке відображає її здатність до позитивних емоцій, психологічної стійкості та здоров'я. Це поняття визначається як індивідуальна внутрішня рівновага, яка дозволяє особі відчувати радість, задоволення та приймати негативні емоції без надмірних труднощів. Емоційне благополуччя також

включає в себе вміння адаптуватися до змін, стримувати стан емоційної напруги та розуміти свої власні почуття.

Структура емоційного благополуччя [80]:

1. Позитивні емоції. Ця складова відображає здатність відчувати радість, щастя, вдячність, захоплення та інші позитивні почуття. Люди з високим рівнем позитивних емоцій зазвичай більш оптимістичні та ресурсні в різних життєвих ситуаціях.

2. Емоційна стійкість. Ця компонента вказує на здатність зберігати емоційну рівновагу навіть в умовах стресу та труднощів. Люди з високим рівнем емоційної стійкості можуть більш ефективно впоратися з негативними впливами зовнішнього середовища.

3. Емоційна грамотність. Ця характеристика включає в себе розуміння та вміння керувати власними емоціями. Люди з високим рівнем емоційної грамотності здатні розпізнавати, аналізувати та виражати свої почуття, а також спілкуватися з іншими емоційно доречно.

4. Психологічний комфорт. Це внутрішній стан спокою, рівноваги та безпеки. Люди, які відчують психологічний комфорт, зазвичай менше схильні до тривожності та стресу.

5. Сприйняття життя як позитивного явища. Ця складова вказує на позитивне ставлення до життя, здатність приймати виклики та навчатися на помилках. Люди з високим рівнем сприйняття життя як мислиме готові активно розвиватися та шукати нові можливості.

Взаємозв'язок між цими компонентами створює комплексний образ емоційного благополуччя. Його наявність сприяє збереженню психічного та фізичного здоров'я особи, підвищує її життєву якість та сприйняття світу.

Взаємозв'язок між емоційним благополуччям та загальним психологічним станом дитини є ключовим аспектом в розумінні її психологічного розвитку та добробуту. Емоційне благополуччя визначається як стан позитивних емоцій, відчуття внутрішньої гармонії та здатність

ефективно впоратися зі стресом і негативними емоціями. Загальний психологічний стан дитини включає в себе рівень тривожності, депресії, самооцінку, а також її загальний настрій та ставлення до життя.

Взаємозв'язок між цими двома аспектами можна розглядати з кількох позицій [80]:

1. Взаємодія впливів. Емоційне благополуччя впливає на загальний психологічний стан дитини. Позитивні емоції та внутрішня гармонія сприяють підвищенню психологічної стійкості та здатності справлятися з життєвими труднощами. З іншого боку, негативний психологічний стан, такий як стрес або тривожність, може вплинути на емоційний стан дитини, призводячи до незадоволення, суму та зниження позитивних емоцій.

2. Самовідчуття. Емоційне благополуччя може впливати на спосіб, яким дитина сприймає себе. Позитивні емоції та відчуття власної гармонії можуть сприяти підвищенню самооцінки та впевненості у собі. З іншого боку, негативні емоції можуть призводити до зниження самооцінки та незадоволення власною особистістю.

3. Соціальна взаємодія. Емоційний стан дитини впливає на її поведінку та спілкування з оточуючими. Дитина з високим рівнем емоційного благополуччя може бути більш схильною до позитивних соціальних взаємодій, в той час як негативний психологічний стан може спричиняти конфлікти та відчуження.

Загалом, взаємозв'язок між емоційним благополуччям та загальним психологічним станом дитини є багатограним та комплексним. Позитивне емоційне становище може впливати на загальний психологічний стан, самопочуття та поведінку дитини, в той час як негативні аспекти можуть призводити до зменшення психологічної стійкості та добробуту.

Вплив емоційного благополуччя на формування особистісних якостей та соціальну адаптацію дитини є однією з ключових складових дослідження. Емоційний стан дитини має глибокий вплив на її внутрішній світ, поведінку,

сприйняття навколишнього середовища і взаємодію з іншими людьми. Цей розділ розглядає, яким чином емоційне благополуччя впливає на розвиток особистісних якостей дитини та її успішну адаптацію у суспільстві.

Емоційне благополуччя відіграє важливу роль у формуванні ключових особистісних якостей у дитини [69].

1. Самооцінка та віра в себе. Позитивний емоційний стан сприяє розвитку здорової самооцінки та впевненості в своїх можливостях. Дитина, яка відчуває емоційний комфорт, більш ймовірно буде вірити в себе і свої можливості.

2. Співпраця та соціальна взаємодія. Позитивні емоції стимулюють бажання дитини спілкуватися, співпрацювати та вступати в контакт з оточуючими. Це сприяє розвитку комунікативних навичок і взаєморозуміння з іншими.

3. Толерантність та емоційна інтелігентність. Відчуття емоційного комфорту допомагає дитині розуміти свої власні почуття та емоції, а також більш чутливо реагувати на почуття інших. Це сприяє розвитку толерантності та емоційної інтелігентності.

Емоційне благополуччя також впливає на соціальну адаптацію дитини:

1. Сприйняття світу. Позитивний емоційний стан допомагає дитині позитивно сприймати оточуючий світ. Вона легше впорається з викликами і перешкодами, звертаючи увагу на можливості та позитивні аспекти.

2. Спілкування та взаємодія. Дитина з вираженим емоційним благополуччям більш відкрита до спілкування, її відносини з однолітками та дорослими більш гармонійні. Вона легше входить в соціальні групи та розвиває соціальні навички.

3. Успішна адаптація до змін. Позитивний емоційний стан робить дитину більш гнучкою в умовах змін. Вона відчуває більшу впевненість у власних можливостях адаптуватися до нових ситуацій та викликів.

Емоційне благополуччя виявляє значущий вплив на формування особистісних якостей дитини та її успішну соціальну адаптацію. Розуміння та підтримка емоційного стану дитини мають велике значення для її розвитку, здоров'я та взаємодії з оточуючим світом. Дослідження в цьому напрямку допомагають більше зрозуміти роль емоційного благополуччя у формуванні позитивних особистісних рис та адаптації дитини в сучасному суспільстві.

Емоційне благополуччя дитини є складною і багатогранною сферою, на яку впливають різноманітні фактори. Розуміння цих факторів допомагає зберегти і підтримувати позитивний емоційний стан дитини. Дослідження в цій галузі відкривають ряд ключових аспектів, що визначають емоційний комфорт дитини [69]:

1. Сімейне середовище. Сім'я є важливим фактором в формуванні емоційного благополуччя дитини. Тепла та підтримуюча атмосфера, сприяння вираженню та розумінню емоцій, позитивні міжособистісні стосунки в родині сприяють розвитку позитивних емоцій та самоповаги.

2. Освітнє середовище. Освітнє середовище впливає на емоційний стан дитини через спілкування з однолітками, вчителями та вимогами навчального процесу. Позитивне шкільне оточення сприяє формуванню самооцінки та соціальної адаптації.

3. Взаємини з однолітками. Взаємодія з ровесниками має велике значення для емоційного стану дитини. Дружба, спільна діяльність та підтримка сприяють розвитку позитивних соціальних навичок та відчуттю належності.

4. Культурний та соціальний контекст. Культурні норми, цінності та стереотипи впливають на спосіб вираження та сприйняття емоцій. Культурна прийнятність вираження емоцій може впливати на психологічний комфорт.

5. Взаємодія з медіа. Засоби масової інформації, включаючи інтернет, можуть впливати на формування емоційної реакції дитини на події та стимулювати розвиток позитивних або негативних емоцій.

6. Організація дозвілля. Спосіб проведення вільного часу має великий вплив на психоемоційний стан дитини. Позитивне дозвілля, заняття хобі та активність сприяють підтримці позитивних емоцій.

7. Педагогічний підхід. Спосіб взаємодії вчителя з учнем, ставлення до помилок та успіхів, підтримка у розвитку можуть впливати на емоційний стан дитини в навчальному середовищі.

8. Особистісні особливості. Темперамент, рівень самооцінки, ступінь адаптивності та інші індивідуальні особливості можуть визначати, як дитина відчуває та реагує на різні ситуації [69].

Порозуміння та врахування цих факторів допомагає створити оптимальні умови для розвитку психологічного комфорту та позитивних емоцій у дітей.

Для ефективного сприяння емоційному благополуччю дитини важливо налагодити систему оцінки та моніторингу її емоційного стану. Застосування спеціальних методик та інструментів, таких як анкети, психологічні тести та спостереження, дозволяє визначити, які конкретні аспекти життя дитини впливають на її емоційний стан. Результати оцінки можуть служити основою для подальших педагогічних інтервенцій та коригування планів розвитку.

Важливим аспектом сприяння емоційному благополуччю є підготовка дитини до подолання стресових ситуацій. Розвиток навичок психологічної стійкості та вміння ефективно впоратися з емоційними викликами є ключовим. Ігри, ролеві ситуації, практичні завдання та тренування релаксації можуть допомогти дитині засвоїти стратегії реакції на стрес і підвищити її внутрішню стійкість.

Підтримка розвитку емоційної грамотності дитини є однією з ключових складових сприяння її емоційному благополуччю. Розуміння власних та інших емоцій, вміння виражати їх адекватно та ефективно, а також здатність регулювати власний емоційний стан є важливими навичками, які допомагають дитині бути більш емоційно стійкою та здоровою.

Емоційне благополуччя – це ключовий фактор, що створює передумови для успішної соціальної адаптації дитини. Воно визначається як стан емоційної гармонії, внутрішньої рівноваги та позитивних емоцій, які допомагають дитині відчувати себе комфортно в суспільстві.

Перехідні вікові періоди, такі як підлітковий вік, можуть суттєво впливати на емоційний стан дитини. Під час цих періодів, діти зазвичай переживають інтенсивні зміни в емоційній сфері. На фоні фізіологічних, психологічних та соціальних змін, підлітки можуть відчувати конфліктність, тривогу, нестабільність настрою та недорозуміння. Це може вплинути на їхню самооцінку, соціальні взаємини та загальний психоемоційний стан.

Недостатнє емоційне благополуччя в дитинстві може мати наслідки на подальший життєвий шлях. Діти, які не мають можливості розвивати позитивні емоції та вміння ефективно впоратися з негативними, можуть стати більш вразливими до стресів, тривоги та депресії у майбутньому. Це може також вплинути на їхню соціальну адаптацію, навчання, професійний розвиток та стосунки з оточуючими [80].

Тому важливо враховувати емоційну складову виховання та надавати дітям можливість розвивати позитивні емоційні навички, вміння керувати стресом та впоратися з емоційними викликами. Підтримка в їхньому емоційному розвитку може сприяти більш успішній соціальній адаптації та створенню стійкої основи для подальшого життя.

Дитячий вік є важливим періодом для формування емоційних компетенцій, таких як виявлення та розпізнавання емоцій у себе та інших, вміння виражати свої почуття, керувати стресом та конфліктами. Існує безпосередній зв'язок між розвитком емоційної інтелекту та здатністю успішно адаптуватися до різних соціальних ситуацій.

Недостатнє емоційне благополуччя на ранніх етапах дитинства може вплинути на такі аспекти [80]:

1. Соціальна взаємодія. Діти можуть зазнавати труднощів у взаємодії з однолітками та дорослими через відсутність навичок ефективного спілкування та розуміння власних емоцій.

2. Навчання. Негативні емоції, такі як тривога або невпевненість, можуть заважати увазі та зосередженості під час навчання, що може призвести до зниження академічних досягнень.

3. Самооцінка. Недостатня підтримка емоційного розвитку може вплинути на формування негативної самооцінки та віру у свої можливості.

4. Міжособистісні відносини. Діти можуть стикатися з труднощами в будівництві позитивних стосунків через неефективне вираження емоцій та взаєморозуміння.

5. Подальший розвиток. Негативний емоційний досвід можуть вплинути на психологічний розвиток та відбитися на майбутньому емоційному стані дитини у підлітковому та дорослому віці.

Прогнозування можливих наслідків недостатнього емоційного благополуччя важливо для розуміння необхідності активної підтримки дитячого емоційного розвитку. Дієві педагогічні підходи та програми, спрямовані на розвиток емоційних навичок, можуть виявитися важливими інструментами для забезпечення успішної соціальної адаптації та життєвого успіху дитини.

Висновок по розділу 1.

1. Сімейні відносини в психології визначаються як емоційні, психологічні та соціальні зв'язки, що існують між членами сім'ї. Це взаємодія, яка розгортається між партнерами, батьками та дітьми, братами і сестрами, і включає в себе різні аспекти, такі як спілкування, взаємодія, підтримка, конфлікти, виховання, відданість та інші. Сімейні відносини є складними та багатограними явищами, і їх розуміння залежить від теоретичного підґрунтя, на якому базується аналіз. Основні теоретичні підходи, які допомагають розкрити різні аспекти сімейних відносин. Функціоналістський підхід розглядає сімейні відносини як важливий компонент для забезпечення стабільності та функціонування суспільства. Конфліктологічний підхід підкреслює наявність конфліктів та боротьби за ресурси в сімейних відносинах. Символічний інтеракціонізм акцентує увагу на тому, як індивідуальні та групові значення та символи впливають на сімейні відносини. Гендерний підхід зосереджується на розумінні ролей та стереотипів, пов'язаних з гендером, які впливають на сімейні відносини. Структуралістський підхід вивчає сімейні відносини через призму соціальних структур та систем, які впливають на поведінку та ролі в сім'ї. Психоаналітичний підхід вивчає сімейні відносини через призму несвідомого та психосексуального розвитку. Біхевіористський підхід розглядає сімейні відносини як результат взаємодії між стимулами та відповідями. Гуманістичний підхід ставить акцент на індивідуальність та самореалізацію кожного члена сім'ї. Соціокультурний підхід аналізує сімейні відносини в контексті культурних та соціальних факторів. Еволюційний підхід розглядає сімейні відносини з точки зору їх адаптаційної ролі в еволюційному процесі. Системний підхід розглядає сімейні відносини як складну систему, в якій всі частини взаємопов'язані та впливають одна на одну. Конструктивістський підхід акцентує увагу на тому, що сімейні відносини будуються та

інтерпретуються кожним членом сім'ї через призму їхнього власного розуміння та досвіду.

У психологічному вимірі сім'я виконує ряд важливих функцій, які сприяють психологічному розвитку та добробуту її членів: емоційна підтримка, соціалізація, формування, навчання соціальних навичок, поділ ролей та обов'язків, створення ідентичності, підготовка до міжособистісних стосунків, виховання і прийняття цінностей, психологічна безпека.

2. Дитячо-батьківські відносини включають такі аспекти: емоційний зв'язок, спілкування, виховання та навчання, моделювання поведінки, підтримка та стимулювання, конфлікти та їх вирішення, формування самооцінки. Параметри, що визначають важливість дитячо-батьківських відносин: емоційний клімат, взаємодія та спілкування, стратегії виховання, моделювання поведінки, підтримка в самовизначенні, ставлення до помилок і невдач, підтримка та заохочення, встановлення меж, взаємодія батьків та дітей, інтегративні показники, якість спілкування, емоційна підтримка, взаємне розуміння, конфліктність, спільні інтереси, відношення до виховання, рівень довіри, спільні цінності та норми.

Типи батьківського ставлення до дітей: авторитарний (диктаторський) , демократичний (співробітницький), пермісивний (дозвільний), авторитетний (розумний), занедбальний (байдужий), емоційно вибухливий (агресивний).

3. У дошкільному віці виділяють два основних періоди розвитку дитини: Ранній дошкільний вік (до 3-х років). Цей період відзначається інтенсивним фізичним та когнітивним розвитком. Дитина набуває навичок в рухах, координації та виявляє активний інтерес до дослідження світу навколо. Соціально-емоційний розвиток також грає важливу роль у цьому періоді, дитина навчається виражати свої емоції та встановлювати контакти з оточуючими. Пізній дошкільний вік (3-6 років). У цей період дитина продовжує розвивати свої фізичні та пізнавальні здібності. Когнітивний розвиток стає ще активнішим, дитина освоює мовні навички, навчається

вирішувати завдання та сприймати інформацію з оточуючого світу. Соціально-емоційний розвиток включає у себе розвиток спілкування, встановлення відносин з однолітками та розвиток соціальної компетентності. Ранній дошкільний вік (до 3-х років) характеризується значними змінами та розвитком в різних аспектах життя дитини. Пізній дошкільний вік (3-6 років) характеризується ще більш активним і складним розвитком дитини. У цей період вона набуває нові навички, розширює свій світогляд та навчається взаємодіяти з оточуючим середовищем. Пізній дошкільний вік є часом значних змін та розвитку, коли дитина активно вивчає світ та набуває навичок, які підготовлять її до шкільного навчання та подальшого життя. Психологічна характеристика особи старшого дошкільника, тобто дитини віком від 5 до 6 років, може бути визначена з різних психологічних концепцій, які допомагають розкрити її особливості та розвиток.

4. Структура емоційного благополуччя: позитивні емоції, емоційна стійкість, емоційна грамотність, психологічний комфорт, сприйняття життя як позитивного явища.

Емоційне благополуччя також впливає на соціальну адаптацію дитини:

1. Сприйняття світу. Позитивний емоційний стан допомагає дитині позитивно сприймати оточуючий світ. Вона легше впорається з викликами і перешкодами, звертаючи увагу на можливості та позитивні аспекти.

2. Спілкування та взаємодія. Дитина з вираженим емоційним благополуччям більш відкрита до спілкування, її відносини з однолітками та дорослими більш гармонійні. Вона легше входить в соціальні групи та розвиває соціальні навички.

3. Успішна адаптація до змін. Позитивний емоційний стан робить дитину більш гнучкою в умовах змін. Вона відчуває більшу впевненість у власних можливостях адаптуватися до нових ситуацій та викликів.

Недостатнє емоційне благополуччя на ранніх етапах дитинства може вплинути на такі аспекти:

1. Соціальна взаємодія. Діти можуть зазнавати труднощів у взаємодії з однолітками та дорослими через відсутність навичок ефективного спілкування та розуміння власних емоцій.
2. Навчання. Негативні емоції, такі як тривога або невпевненість, можуть заважати увазі та зосередженості під час навчання, що може призвести до зниження академічних досягнень.
3. Самооцінка. Недостатня підтримка емоційного розвитку може вплинути на формування негативної самооцінки та віру у свої можливості.
4. Міжособистісні відносини. Діти можуть стикатися з труднощами в будівництві позитивних стосунків через неефективне вираження емоцій та взаєморозуміння.
5. Подальший розвиток. Негативний емоційний досвід можуть вплинути на психологічний розвиток та відбитися на майбутньому емоційному стані дитини у підлітковому та дорослому віці.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН ТА ЕМОЦІОНАЛЬНОГО БЛАГООТРИМАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА

2.1. Програма емпіричного дослідження

Сімейні взаємовідносини та емоційне благополуччя особистості старшого дошкільника є актуальною та важливою темою, оскільки якість сімейних відносин та психоемоційний стан дитини в цьому віці можуть визначити її подальший розвиток, відносини з оточуючими та життєві перспективи. Розуміння особливостей цих аспектів може допомогти батькам, педагогам та фахівцям у покращенні середовища для зростання та розвитку дитини.

Метою дослідження є емпіричне вивчення особливостей сімейних взаємин та їх впливу на емоційне благополуччя особистості старшого дошкільника.

Завдання:

1. Визначити структуру та характер сімейних взаємовідносин в сім'ях старших дошкільників.
2. Вивчити рівень емоційного благополуччя особистості старшого дошкільника.
3. З'ясувати зв'язок між сімейними взаємовідносинами та емоційним благополуччям дитини.

Об'єкт дослідження: вихованці дитячих садків м. Дніпра

У дослідженні брали участь 26 хлопчиків і 25 дівчаток у віці 5 років - 22 особи, 6 років - 29 осіб. Загалом в дослідженні взяло участь 40 дітей з повних сімей та 11 дітей з неповних.

Предметом дослідження є особливості цих взаємовідносин, їх вплив на психоемоційний стан дитини та можливі фактори, що впливають на цей процес.

Основна гіпотеза полягає у тому, що якість сімейних взаємовідносин має важливий вплив на емоційне благополуччя особистості старшого дошкільника.

Допоміжна гіпотеза може вказувати на можливий вплив віку, статі дитини, типу сім'ї (повна/неповна) на характер взаємовідносин та рівень емоційного благополуччя.

Для досягнення поставлених завдань використовуються такі методи: анкетування батьків старших дошкільників щодо сімейних відносин, застосування психологічних тестів для визначення рівня емоційного благополуччя, статистичний аналіз даних для виявлення кореляцій та зв'язків між змінними.

Методи:

методи математичної статистики: описова статистика, частотний аналіз, методи аналізу відмінностей (Краскал-Уоллес, Манна-Уїтні, таблиці сполученості); статистична обробка даних проводилася з використанням комп'ютерного пакета SPSS ver. 18.0.

Методики:

1. Методика «Аналіз сімейних взаємин», призначена виявлення дисгармонічного типу батьківського виховання;

2. Методика «PARI» призначена вивчення типів емоційного ставлення батьків до дитини.

3. Методика «Малюнок сім'ї» дозволяє виявити емоційне ставлення дитини до сім'ї: емоційне благополуччя, емоційна нестабільність, емоційне неблагополуччя .

4. Проективний тест «Два будинки»: спрямовано визначення кола значущого спілкування дитини, особливостей взаємин у групі, виявлення симпатій до членів групи .

5. Методика «Метаморфози», що дозволяє виявити тип емоційної поведінки дитини: умовно нормативний, захисний та демонстративний тип.

2.2. Опис та аналіз результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку сімейних взаємин та емоційного благополуччя старших дошкільників

За результатами дослідження дисгармонійних типів батьківського виховання (рис. 2.1.) зазначається, що більшість батьків переважає такий тип дисгармонічного виховання як гіперпротекція (5,1).

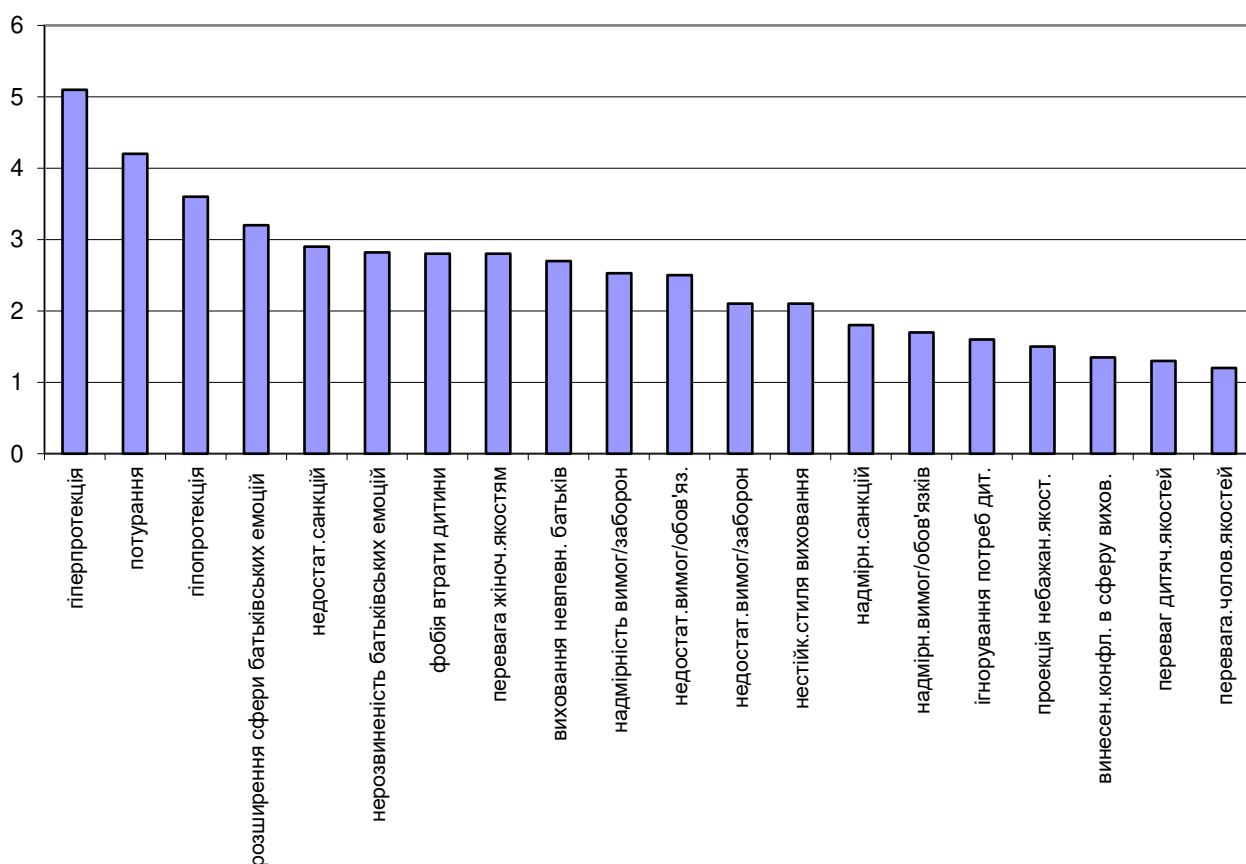

Рис.2.1. Типи батьківського виховання у сім'ї дошкільнят

При такому типі батьки приділяють дитині дуже багато сил, часу, уваги, постійно думають про її справи, здоров'я. Типові висловлювання таких батьків відображають те важливе місце, яке дитина займає в їхньому житті, перебільшене уявлення про те, що станеться щось погане, якщо не віддавати дитині весь час та сили. На їхню думку, дитина всьому навчилася завдяки постійній допомозі батьків і вона не може обходитися без цієї допомоги.

Наступним, найбільш вираженим типом є потурання (4,2). Про потурання говорять у тому випадку, коли батьки прагнуть максимального і некритичного задоволення будь-яких потреб дитини. Вони не можуть відмовити дитині у проханні. Пояснюючи необхідність такого виховання, батьки наводять аргументи, що є типовою раціоналізацією: «слабкість» дитини, її винятковість, бажання дати їй те, чого свого часу було позбавлено самого батька. Але при цьому вони не зважають на бажання дитини.

При типі дисгармонічного виховання гіпопротекція (3,6) виникає ситуація, коли дитина виявляється на «периферії» уваги батьків, до нього «руки не доходять», батькові «не до нього». Дитина часто випадає з уваги. Батьки часто не знають, чим займається їхня дитина. За нього беруться лише іноді, коли трапляється щось серйозне. Більшість вільного часу дитина проводить поза домом – у дитячому садку, у родичів.

Наступним, що найчастіше зустрічається типом є розширення сфери батьківських почуттів (3,4). Дане джерело порушення виховання виникає найчастіше тоді, коли через будь-які причини подружні відносини між батьками виявляються порушеними (немає одного з подружжя (смерть, розлучення)), або відносини не задовольняють одного з батьків, що грає основну роль вихованні (емоційна холодність, невідповідність характерів). Нерідко при цьому мати (рідше батько), сама того не усвідомлюючи, хоче, щоб дитина стала для неї чимось більшим, ніж просто дитиною. Батьки хочуть, щоб він задовольняв хоча б частину потреб, які у звичайній сім'ї мають бути задоволені в ході подружніх відносин (взаємна виняткова прихильність,

частково еротичні потреби). Відносини з дитиною стають винятковими, важливими для батька. Мати нерідко відмовляється від повторного заміжжя, з'являється прагнення віддати синові «всі почуття», «все кохання». Ця психологічна установка проявляється побічно, у висловлюваннях про те, що їй ніхто не потрібен, крім сина, і в характерному протиставленні ідеалізованих стосунків із сином, що незадовольняє стосункам із чоловіком. Іноді такі матері усвідомлюють свою ревності до подруг сина, хоча частіше вони виявляють її у вигляді численних причіпок до них.

Недостатність санкцій (2,9). За такого типу виховання батьки схильні обходитися без покарань чи застосовують їх дуже рідко. Вони сподіваються на заохочення, сумніваються в результативності будь-яких покарань, вважаючи, що недоліки у поведінці дитини пройдуть із віком.

За такого типу дисгармонічного виховання як нерозвиненість батьківських почуттів (2,8) виявляються такі порушення виховання як гіперпротекція, емоційне заперечення, «підвищена моральна відповідальність», жорстоке поводження. Виховання стає адекватним лише тоді, коли батьками рухають досить сильні мотиви: почуття обов'язку, симпатія, любов до дитини, потреба «реалізувати себе» у дітях, «продовжити себе». Слабкість, нерозвиненість батьківських почуттів нерідко зустрічається в батьків дітей із відхиленнями характеру. У той же час це явище дуже рідко ними усвідомлюється, а ще рідше визнається як таке. Зовні воно проявляється у небажанні мати справу з дитиною, у непереносимості її суспільства, у поверховості інтересу до її справ. Причиною нерозвиненості батьківських почуттів може бути відкидання батька в дитинстві його батьками, те, що він сам свого часу не відчув батьківського тепла.

Наступний тип це фобія втрати дитини (2,8). Найчастіше в її основі лежить панівна або домінуюча гіперпротекція. «Слабке місце» — підвищена невпевненість батьків, страх помилитися, перебільшене уявлення про «крихкість» дитини, її хворобливість. Все це могло розвинути у зв'язку з

історією народження дитини (його довго чекали, звернення до лікарів-гінекологів нічого не давали, народився тендітним і хворіючим, насилу вдалося виходити і т.п.). Інше джерело - перенесені тяжкі захворювання дитини, особливо якщо вони були тривалими. Відносини батька до дитини у разі формуються під впливом накопиченого страху втрати дитини. Цей страх примушує одних батьків тривожно прислухатися до кожного побажання дитини і поспішати з її виконанням (потураюча гіперпротекція), інших — дріб'язково опікати її (домінуюча гіперпротекція).

Перевага жіночих якостей (2,8). Цей тип виховання дозволяють виявити зрушення в установках батька щодо дитини залежно від статі дитини. Обумовлює такі порушення виховання, як потураюча гіперпротекція, емоційне отвержение. Нерідко ставлення батька до дитини обумовлюється не дійсними особливостями дитини, а тими рисами, які батько приписує її статі, тобто. "взагалі чоловікам" або "взагалі жінкам". Так, за наявності переваги жіночих якостей спостерігається неусвідомлене неприйняття дитини атрибутів чоловічої статі. У таких випадках типові стереотипні негативні висловлювання про чоловіків взагалі: «Чоловіки переважно грубі, неохайні. Вони легко піддаються тваринам спонукань, вони агресивні та надміру сексуальні, схильні до алкоголізму. Будь-яка ж людина — і чоловік, і жінка — повинна прагнути протилежних якостей: бути ніжною, делікатною, охайною, стриманою в почуттях». Саме такі якості батько з переважно жіночими якостями і бачить у жінок.

Виховна невпевненість батьків (2,7). Цей тип виховання спостерігається найчастіше за таких порушень виховання, як потураюча гіперпротекція або знижений рівень вимог. Виховну невпевненість батька можна було назвати «слабким місцем» особистості батька. У цьому випадку відбувається перерозподіл влади у сім'ї між дитиною та батьком. Батько «йде на поводу» у дитини, поступається навіть питанням, у яких, на власну думку, поступатися не можна. Це відбувається тому, що дитина зуміла знайти до цього батька

підхід, намацала його «слабке місце» і досягає для себе ситуації «мінімум вимог – максимум прав». Типова ситуація в такій сім'ї — жвава, впевнена в собі дитина, яка сміливо ставить вимоги, і нерішучий, який звинувачує себе у всіх невдачах у вихованні дитини батько. В одних випадках «слабке місце» обумовлено психостенічними рисами характеру батька. В інших – істотну роль формуванні стилю сімейного виховання могли зіграти відносини батька з його власними батьками. У певних умовах діти, виховані вимогливими, егоцентричними батьками, ставши дорослими, бачать у своїх дітях тих самих вимогливих, егоцентричних істот, відчують стосовно них теж почуття «неоплатного боржника», яке відчували раніше стосовно своїх батьків.

Тип дисгармонічного виховання надмірність вимог-заборон (2,53) характеризується тим, що дитині «все не можна». Йому пред'являється безліч вимог, що обмежують його свободу і самостійність. Типові висловлювання батьків відбивають їх страх перед будь-яким проявом самостійності дитини. Цей страх проявляється у різкому перебільшенні наслідків, які можуть мати місце навіть за незначного порушення заборони, а також у прагненні придушити самостійність думки дитини.

При типі недостатність вимог/обов'язків дитини (2,5) дитина має мінімальну кількість обов'язків у ній. Ця особливість виховання проявляється у висловлюваннях батьків про те, що важко залучити дитину до якоїсь справи по дому, вона робить тільки те, що хоче вона і легше зробити самому, ніж просити кілька разів дитину.

При недостатності вимог-заборон до дитини (2,1) дитині «все можна». Навіть якщо є якісь заборони, дитина їх легко порушує, знаючи, що з неї ніхто не запитає. Батьки у своїй не хочуть чи можуть встановити якісь рамки у його поведінці. Дане виховання стимулює розвиток гіпертимного типу характеру у дитини, а особливо нестійкого типу.

У деяких батьків проявляється нестійкість іміджу виховання (2,1). Це свідчить про різку зміну стилю, прийомів виховання батьків від дуже строгого

стилю до ліберального і, навпаки, значної уваги до дитини до емоційного відкидання. При цьому батьки зазвичай визнають значні коливання у вихованні дитини, проте недооцінюють розмах (частоту цих коливань).

Один із менш поширених типів батьківського виховання це надмірність санкцій чи жорстокий стиль виховання (1,8). Для цих батьків характерна прихильність до суворих покарань, надмірна реакція навіть на незначні порушення. Типові висловлювання цих батьків відбивають їх переконання у корисності для дітей максимальної суворості, діти, на їхню думку, повинні не лише поважати своїх батьків, а й боятися їх.

Менш виражений батьківський тип виховання, ніж жорстокий стиль, це надмірність вимог/обов'язків (1,7). Саме ця якість лежить в основі такого типу неправильного виховання, як «підвищена моральна відповідальність». Вимоги до дитини в цьому випадку дуже великі, надмірні, не відповідають його можливостям, не тільки не сприяють розвитку її особистості, а навпаки, ставлять її під загрозу. В одному випадку на дитину перекладається більш-менш значна частина обов'язків батьків (непосильна допомога для дитини у господарюванні). Такі батьки, як правило, усвідомлюють, що дитина дуже завантажена, але не бачать у цьому надмірності навантаження. Вони впевнені, що цього вимагають обставини, в яких сім'я перебуває в даний момент. Від дитини очікують значних і відповідних її здібностям успіхів у навчанні чи інших престижних заняттях (художня самодіяльність, спорт тощо.).

Також меншою мірою переважає ігнорування потреб дитини (1,62). Цей стиль виховання протилежний потуранню і характеризується недостатнім прагненням батька задоволення потреб дитини. При цьому часто ущемляються духовні потреби, особливо потреба в емоційному контакті, спілкуванні з батьками, у їхньому коханні. Описуваний стиль проявляється у певних висловлюваннях батьків, опосередковано відбивають їх небажання спілкуватися з дітьми, у вподобанні дітей, які вимагають від батьків. Ця риса сімейного виховання принципово відрізняється від рівня протекції, оскільки

характеризує міру зайнятості батьків вихованням дитини, а ступінь задоволення її потреб. Так зване «спартанське виховання» — приклад високого рівня протекції (батько багато займається вихованням, приділяє йому велику увагу) та низьке задоволення потреб дитини.

Тип проекція на дитину власних небажаних якостей (1,5) найчастіше становить основу емоційного заперечення, жорстокого поводження, причиною такого виховання дитини нерідко і те, що у дитини батько бачить риси, які відчуває, але з визнає у собі. Це може бути агресивність, схильність до лінощів, потяг до алкоголю, різні протестні реакції, нестриманість та ін. Ведучи боротьбу з такими ж істинними або уявними якостями у дитини, батько (частіше батько) отримує з цього емоційну вигоду для себе. Боротьба з небажаною якістю когось іншого допомагає йому вірити, що в нього самої цієї якості немає. Ці батьки багато охоче говорять про свою непримиренну та постійну боротьбу з негативними якостями та слабкостями дитини, про заходи та покарання, які вони у зв'язку з цим застосовують.

Наступним, менш поширеним типом дисгармонічного батьківського виховання є винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання (1,35). Як правило, є першопричиною типу виховання, що поєднує в собі потураючу гіперпротекцію одного з батьків з відкиданням або домінуючою гіперпротекцією іншого. Конфліктність у взаєминах із подружжям нерідко явище навіть у відносно стабільних сім'ях. Нерідко виховання перетворюється на «поле битви» конфлікуючих батьків. Тут вони отримують можливість більш відкрито висловлювати невдоволення один одним, керуючись «турботою про благо дитини». При цьому різниця в думках батьків найчастіше буває діаметрально протилежною: один наполягає на дуже строгому вихованні з підвищеними вимогами, заборонами та санкціями, інший же батько схильний «шкодувати» дитину, йти в неї на повіді. Характерний вияв у таких ситуаціях — висловлення невдоволення виховними методами іншого чоловіка. При

цьому легко виявляється, що кожного цікавить не стільки те, як виховувати дитину, скільки те, хто має рацію у виховних суперечках.

Вид порушення виховання перевагу в дитині дитячих якостей (1,33) обумовлений потураючою гіперпротекцією. У батьків з'являється прагнення ігнорувати дорослішання дітей, стимулювати вони дитячі якості (дитячу імпульсивність, безпосередність, грайливість). Для таких батьків дитина все ще маленька. Нерідко вони відкрито визнають, що малі їм взагалі подобаються більше, що з великими вже не так цікаво. Чи страх небажання дорослішання дітей можуть бути пов'язані з особливостями біографії самого батька (він мав молодшого брата чи сестру, і на них свого часу перемістилося кохання батьків, у зв'язку з чим свій старший вік сприймався як нещастя). Розглядаючи дитину як «ще маленьку», батьки знижують рівень вимог до неї, створюючи потураючу гіперпротекцію, стимулюючи розвиток психічного інфантилізму.

Серед усіх типів дисгармонічного виховання менш вираженим є тип дисгармонічного батьківського виховання перевагу чоловічих якостей (1,17). Можлива виражена антифеміністська установка, зневага до матері дитини, її сестер. Вважається, що жінки думають лише про себе, вони легковажні, гірше розуміють почуття іншої людини. У цьому випадку стосовно самої дитини формується стиль виховання «потураюча гіперпротекція»

Таким чином, за результатами дослідження дисгармонічних типів батьківського виховання зазначається, що у більшості батьків переважає такий тип дисгармонічного виховання як гіперпротекція (5,1), наступними, найбільш вираженими типами є потурання (4,2), гіпопротекція (3,6), розширення сфери батьківських почуттів (3,4), недостатність санкцій (2,9), нерозвиненість батьківських почуттів, фобія втрати дитини та перевага жіночих якостей (2,8), виховна невпевненість батьків (2,7) надмірність вимог/заборон (2,53)) недостатність вимог/обов'язків дитини (2,5) недостатність вимог-заборон до дитини та нестійкість стилю виховання (2,1). Наступні типи дисгармонічного виховання виявилися менш вираженими: надмірність санкцій (1,8),

надмірність вимог/обов'язків (1,7), ігнорування потреб дитини (1,62), проєкція на дитину власних небажаних якостей (1,5), винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання (1,35), перевагу в дитині дитячих якостей (1,33) та перевагу чоловічих якостей (1,17) (Додаток 3).

Діагностика типів емоційного ставлення до дошкільника у сім'ях

За результатами дослідження типів емоційного ставлення батьків до дитини (рис.2.2) у більшості батьків переважає оптимальний емоційний контакт з дитиною, наступним за результатами між батьками та дитиною, проявляється такий тип як зайва емоційна дистанція і найменше у батьків простежується тип батьківського відношення – це зайва концентрація на дитині

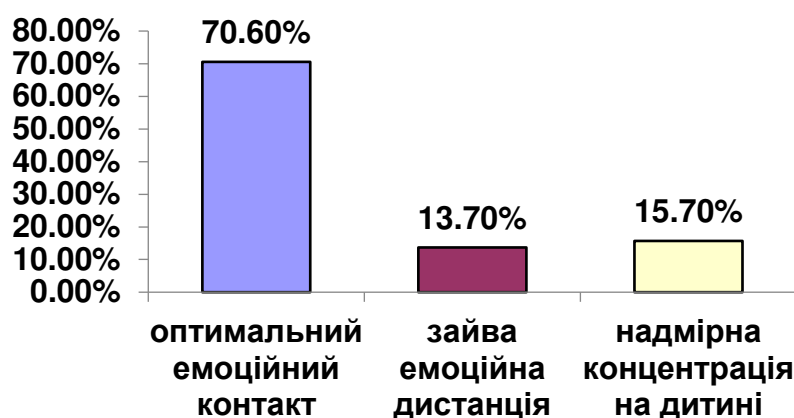

Рис. 2.2. Вираз типів емоційного ставлення батьків до дитини.

За результатами дослідження типів емоційного ставлення батьків до дитини зазначається, що більшість батьків (70,6 %) з дитиною оптимальний емоційний контакт. Це ставлення виявляється у надання дитині можливості висловитися, у ній існує рівність батьків та дитини, заохочується активність дитини, між батьками та дітьми товариські відносини.

У 15,7 % простежується надмірна концентрація на дитині, яка визначається надмірною турботою, придушенням волі дитини, придушенням агресивності, втручанням у світ дитини, прагненням прискорити розвиток дитини.

В інших сім'ях – 13,7 % між батьками та дитиною існує зайва емоційна дистанція, вона проявляється у суворості та дратівливості батьків, уникнення спілкування з дитиною (ухиленням від конфлікту).

Особливості емоційного ставлення дитини до сім'ї

За результатами діагностики проєктивних методик «Малюнок сім'ї» та «два будинки» було оцінено емоційне ставлення дитини до сім'ї.

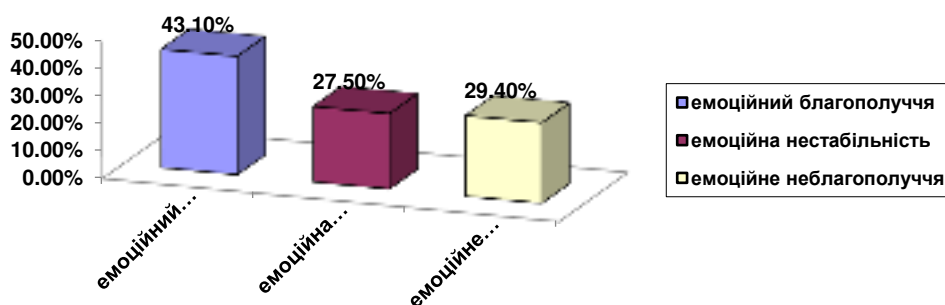

Рис. 2.3. Вираз типів емоційного ставлення дітей до батьків

Емоційне благополуччя по відношенню до батьків переважає у 43,1% дошкільнят. Це проявляється у прагненні бути схожим на своїх батьків, виконувати спільну діяльність із батьками. Дитина сприймає себе рівноправним членом сім'ї та не відокремлює себе від неї, батьки сприймаються як товариші.

Якісний аналіз даних показав, що у 27,5% дітей простежується емоційно-нестабільне ставлення до батьків. Ця тенденція відбивається у неоднозначному відношенні дітей до батьків, дитина сприймає себе повноправним членом сім'ї, але залежно від поведінки батьків може виявляти агресію, дратівливість, запальність. Іноді у дитини відповідно до певних ситуацій виникає бажання вступити проти сімейних правил і норм.

В інших дошкільнят (29,4%) проявляється емоційне неблагополуччя стосовно їхнім сім'ям. Це виявляється у бажанні дитини відокремитися від своєї сім'ї, дитина шукає задоволення потреби у близькому контакті зі сторонньою людиною. Дитина не відчуває захищеності своїх батьків.

Внаслідок цього проявляються агресивні та захисні реакції, і з'являється бажання надходити всупереч проханням старших.

Тест «два будинки» дозволив визначити коло значущого спілкування дитини, особливості взаємин у сім'ї, виявлення симпатій до батьків. Нами аналізувався такий показник, як «поселить» дитина батьків, братів і сестер у червоний будинок. Було виділено два параметри: емоційне прийняття та близькість (чи вводить дитина у коло значущого спілкування своїх батьків) та емоційне неприйняття (відсутність батьків у колі значущих людей дитини) (рис. 2.4).

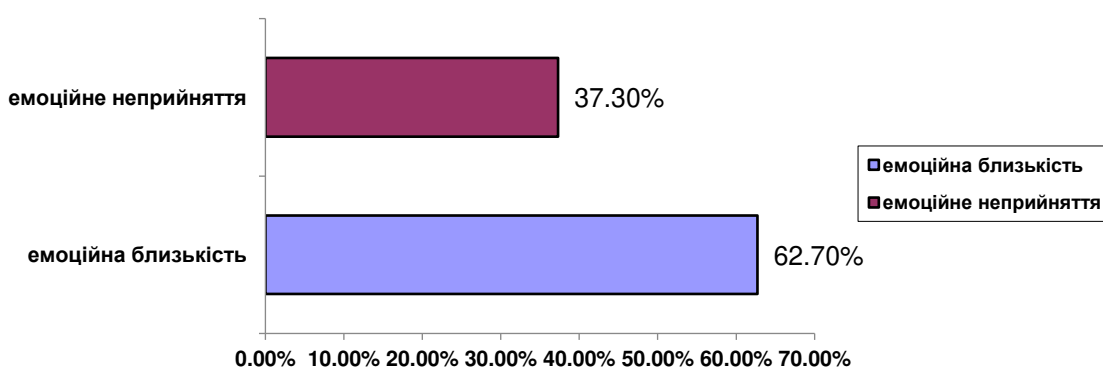

Рис. 2.4. Відсотковий вираз типів емоційного прийняття дитиною своїх батьків.

62,7% дошкільнят емоційно приймають своїх батьків і раді бути поряд із ними. Для дітей важливо і значимо, що батьки поряд з ними, відчувається при цьому емоційний комфорт.

Інші 37,3% дітей не хочуть приймати батьків у своє найближче оточення. Їм комфортніше усунутись і не відчувати значення батьківського впливу.

Особливості емоційної поведінки особи старшого дошкільника в сім'ї

Проективна методика «Метаморфози» дає можливість діагностувати один із трьох типів емоційної поведінки: умовно нормативний, демонстративний чи захисний тип. Дослідження показало, що найчастіше проявляється умовно нормативний тип емоційної поведінки (рис. 2.5).

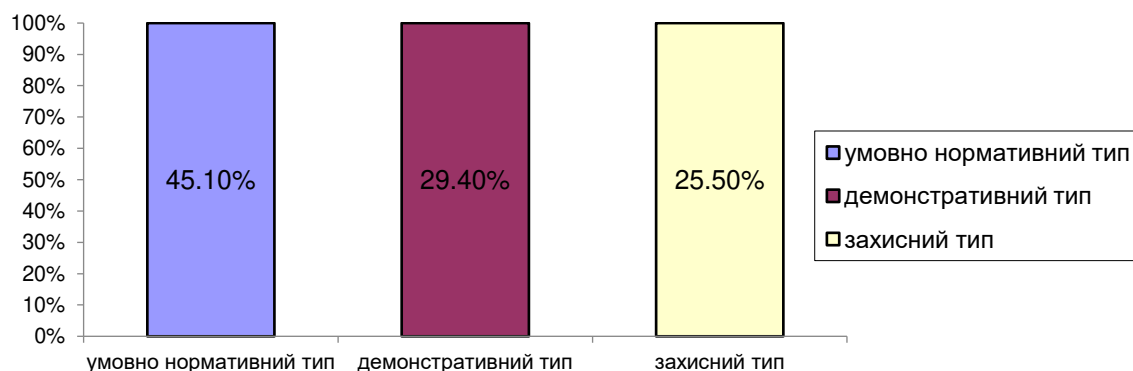

Рис. 2.5. Відсотковий вираз типів емоційної поведінки дошкільника у ній

У 45,1% дошкільнят найяскравіше проявляється умовно нормативний тип поведінки, що виявляється у адекватному поведінці відповідно до вимог батьків та оточення. Дитина зважає на бажання батьків, вона слухняна, її легко умовити, але в той же час може поводитися відповідно до своїх уподобань і бажань. У таких дітей із їхніми батьками складаються товариські стосунки.

Демонстративний тип поведінки переважає 29,4% дітей. У таких дітей, як правило, завищена самооцінка, вони намагаються отримати більшу увагу батьків. Вони рідко прислухаються до думки батьків, у всьому прагнуть перевершувати своїх батьків.

У 25,5% дітей виявлено захисний тип – така поведінка проявляється у недовірі до своїх батьків, у почутті самотності. Між батьками та дитиною немає довірчих стосунків. Дитина не відчуває опори та підтримки з боку сім'ї.

Виявлення взаємозв'язку батьківського відношення та особливостей емоційного благополуччя, яке включає емоційне ставлення, емоційне прийняття та емоційну поведінку дитини, було здійснено за допомогою критеріїв Краскала-Уоллеса та Манна-Уїтні.

Також було визначено достовірні та рівні тенденції взаємозв'язку типів виховання з емоційним ставленням батьків до дітей.

Так, оптимальний емоційний контакт у батьків з дитиною не пов'язаний не з одним типом дисгармонічного виховання.

Надмірна концентрація на дитині спостерігається при гіперпротекції ($p=0,029$).

У батьків із зайвою емоційною дистанцією є ігнорування потреб дитини ($p=0,028$), надмірність вимог/обов'язків ($p=0,002$), розширення сфери батьківських почуттів ($p=0,39$), нерозвиненість батьківських почуттів ($p=0,68$), винесення конфлікту у сферу виховання ($p = 0,35$), перевага чоловічих якостей ($p = 0,28$).

У цілому нині емоційне благополуччя дитини щодо батьків характеризується умовно нормативним типом емоційного поведінки й емоційним прийняттям своїх близьких, зокрема батьків. Емоційне неблагополуччя дошкільника пов'язане, передусім, із захисним типом поведінки та неприйняттям власних батьків. При емоційної нестабільності зустрічаються як умовно нормативний, і демонстративний і захисний типи емоційного поведінки, водночас, більшою мірою в таких дошкільнят виявляється емоційне прийняття своїх близьких. Було виявлено, що емоційне благополуччя дитини найбільше проявляється за оптимального емоційного контакту з боку батьків. Виділені нами параметри емоційного благополуччя, саме емоційне поведінка дитини на сім'ї, емоційне ставлення дитини на сім'ї та емоційне прийняття батьків, мають взаємозв'язку з типами сімейного виховання та емоційним ставленням батьків до своїх дітей.

Так, ми визначили, що при недостатності вимог/обов'язків у сім'ї ($p = 0,041$), перевагу дитячих якостей у дитині ($p = 0,006$), гіпопротекції ($p = 0,06$), а також при проєкції на дитину власних небажаних якостей ($p = 0,07$) існують достовірні і лише на рівні тенденції розбіжності у типах емоційного поведінки, саме у переважанні вищеперелічених батьківських відносин найяскравіше проявляється демонстративний тип поведінки дітей (додаток 6).

Захисний тип поведінки проявляється за надмірності вимог/заборон, розширення сфери батьківських почуттів, винесення конфлікту у сферу виховання та надмірної концентрації на дитині.

Емоційна нестабільність дитини проявляється при виховній невпевненості батьків ($p=0,038$), при фобії втрати дитини ($p=0,062$), і навіть

при нерозвиненості батьківських почуттів ($p=0,031$) (додаток 7). Крім того, при оптимальному емоційному контакті між батьками та дитиною спостерігається емоційне благополуччя, а за надмірної концентрації на дитині – емоційне неблагополуччя.

Емоційне неприйняття своїх близьких зокрема батьків відбувається при ігноруванні потреб дитини ($p=0,029$), надмірності вимог/обов'язків ($p=0,013$), розширенні сфери батьківських почуттів ($p=0,062$), винесенні конфліктів у сферу виховання ($p=0,067$) та перевагу у дитині чоловічих якостей ($p = 0,044$). При недостатності санкцій із боку батьків відбувається емоційне прийняття дитиною своїх близьких ($p=0,042$).

Зайва емоційна дистанція між батьком та дитиною також сприяє емоційному неприйняттю дитиною своєї сім'ї, і навпаки, оптимальний емоційний контакт сприяє емоційному прийняттю.

Таким чином, дошкільнята з різними типами сімейних відносин достовірно відрізняються один від одного за емоційною поведінкою та ставленням до своєї сім'ї.

2.3. Інтерпретація результатів дослідження

Вчені одностайно визнають, що емоційне благополуччя є базовим компонентом, що забезпечує нормальний психічний розвиток дитини, її фізичне та психологічне здоров'я. Разом з тим більшість дослідників підкреслює вплив особливостей сімейних відносин на емоційне благополуччя дошкільнят.

Магістерська виконана з дітьми молодшого дошкільного віку, оскільки в цьому віці питання, пов'язані з емоційним благополуччям дитини, набувають особливої актуальності. Як було зазначено у теоретичній главі і підтверджено емпіричним дослідженням, тип дитячо-батьківських відносин у сім'ї одна із основних чинників, формують емоційне благополуччя дитини дошкільника.

Нами були використані методики, що діагностують дисгармонійний тип батьківського виховання, а також тип емоційного ставлення батьків до дитини – оптимально емоційний контакт, надмірна емоційна дистанція та надмірна концентрація на дитині. Було виявлено, що з певному типі відносин переважає той чи інший дисгармонійний тип батьківського виховання. Це підтверджено дослідженнями багатьох авторів. Так, оптимальний емоційний контакт у батьків з дитиною не пов'язаний не з одним типом дисгармонічного виховання, зайва концентрація на дитині спостерігається при гіперпротекції, а у батьків із зайвою емоційною дистанцією є ігнорування потреб дитини, надмірність вимог/обов'язків, розширення сфери батьківських почуттів або її нерозвиненість винесення конфлікту у сферу виховання, і навіть перевагу у дитини чоловічих аспектів.

Проблема емоційного благополуччя розглядається недостатньо у психологічній науці. Відповідно до досліджень «емоційне благополуччя» визначається як стійке емоційно-позитивне самопочуття дитини, основою якого є задоволення основних вікових потреб: як біологічних, так і соціальних. Емоційне благополуччя формується на основі емоційної поведінки дитини, емоційного ставлення дитини до сім'ї та емоційного прийняття своїх батьків. У своїй роботі ми виділили емоційне ставлення дитини до сім'ї – емоційно сприятливе, емоційно нестабільне та емоційно несприятливе та емоційне прийняття та неприйняття. Емоційна поведінка дошкільнят ділиться на умовно нормативний, демонстративний та захисний типи.

Загалом емоційне благополуччя дитини характеризується умовно нормативним типом емоційної поведінки та емоційним прийняттям своїх близьких, зокрема батьків, тоді як емоційне неблагополуччя дошкільника пов'язане, передусім, із захисним типом поведінки та неприйняттям власних батьків. В дослідженні було виявлено взаємозв'язки типів сімейного відношення та особливостей емоційного благополуччя дитини дошкільника. Так було в сім'ях, де переважає оптимальний емоційний контакт, в дітей віком

спостерігається емоційне благополучне ставлення до сім'ї. У таких сім'ях між батьками та дітьми існують товариські стосунки. Рівність батьків та дітей, заохочується активність дітей, сім'я об'єднана спільною діяльністю.

У сім'ях дошкільнят, де спостерігається зайва емоційна дистанція, переважає емоційно нестабільний тип ставлення дитини до сім'ї. Це проявляється у надмірності вимог/заборон, винесенні конфлікту у сферу виховання та виховної невпевненості батьків, внаслідок чого у дитини проявляється нестабільність поведінки та ставлення до своїх батьків. У сім'ях дошкільнят, де проявляється надмірна концентрація батьків на дитині найбільшого значення досягає емоційно неблагополучне ставлення до сім'ї. Такі взаємини є наслідком надмірної вимогливості від дитини, що відповідає її розвитку.

Виявлення взаємозв'язків емоційної поведінки дитини дошкільника з різними типами сімейного виховання показало таке. Так, у дошкільнят з оптимальним емоційним типом відносини у сім'ї переважає умовно нормативний тип поведінки, і як правило емоційно приймають своїх батьків. У таких сім'ях переважають дружні стосунки, порозуміння. Батьки до дитини висувають посилені вимоги.

У сім'ях із зайвою емоційною дистанцією переважає демонстративний тип поведінки по відношенню до батьків та проявляється неприйняття своїх близьких, зокрема батьків. Такі відносини в сім'ї виникають, як правило, через короткочасне спілкування, батьки не помічають успіхів дітей, не цікавляться їхніми бажаннями, внаслідок чого дитина намагається показати себе та привернути до себе якнайбільше уваги.

У сім'ях з концентрацією на дитині з боку дітей переважає захисний тип поведінки, але в той же час дитина емоційно приймає своїх батьків, які є для неї значущими. Така поведінка є наслідком того, що батьки надмірно втручаються у світ дитини, пригнічують її волю. За такого типу виховання дитина прагне чинити опір, захищатися від нав'язливості батьків.

Висновки до розділу 2.

1. Сімейні взаємовідносини та емоційне благополуччя особистості старшого дошкільника є актуальною та важливою темою, оскільки якість сімейних відносин та психоемоційний стан дитини в цьому віці можуть визначити її подальший розвиток, відносини з оточуючими та життєві перспективи. Розуміння особливостей цих аспектів може допомогти батькам, педагогам та фахівцям у покращенні середовища для зростання та розвитку дитини.

Метою дослідження є емпіричне вивчення особливостей сімейних взаємин та їх впливу на емоційне благополуччя особистості старшого дошкільника.

У дослідженні брали участь 26 хлопчиків і 25 дівчаток у віці 5 років - 22 особи, 6 років - 29 осіб. Загалом в дослідженні взяло участь 40 дітей з повних сімей та 11 дітей з неповних.

Методи:

методи математичної статистики: описова статистика, частотний аналіз, методи аналізу відмінностей (Краскал-Уоллес, Манна-Уїтні, таблиці сполученості); статистична обробка даних проводилася з використанням комп'ютерного пакета SPSS ver. 18.0.

Методики:

1. Методика «Аналіз сімейних взаємин», призначена виявлення дисгармонічного типу батьківського виховання;

2. Методика «PARI» призначена вивчення типів емоційного ставлення батьків до дитини.

3. Методика «Малюнок сім'ї» дозволяє виявити емоційне ставлення дитини до сім'ї: емоційне благополуччя, емоційна нестабільність, емоційне неблагополуччя .

4. Проективний тест «Два будинки»: спрямовано визначення кола значущого спілкування дитини, особливостей взаємин у групі, виявлення симпатій до членів групи .

5. Методика «Метаморфози», що дозволяє виявити тип емоційної поведінки дитини: умовно нормативний, захисний та демонстративний тип.

2. За результатами дослідження дисгармонійних типів батьківського виховання зазначається, що більшість батьків переважає такий тип дисгармонічного виховання як гіперпротекція (5,1). У більшості батьків переважає оптимальний емоційний контакт з дитиною, наступним за результатами між батьками та дитиною, проявляється такий тип як зайва емоційна дистанція і найменше у батьків простежується тип батьківського відношення – це зайва концентрація на дитині. Проективна методика «Метаморфози» дає можливість діагностувати один із трьох типів емоційної поведінки: умовно нормативний, демонстративний чи захисний тип. Дослідження показало, що найчастіше проявляється умовно нормативний тип емоційної поведінки. У цілому нині емоційне благополуччя дитини щодо батьків характеризується умовно нормативним типом емоційного поведінки й емоційним прийняттям своїх близьких, зокрема батьків.

Емоційне неблагополуччя дошкільника пов'язане, передусім, із захисним типом поведінки та неприйняттям власних батьків.

При емоційної нестабільності зустрічаються як умовно нормативний, і демонстративний і захисний типи емоційного поведінки, водночас, більшою мірою в таких дошкільнят виявляється емоційне прийняття своїх близьких.

Було виявлено, що емоційне благополуччя дитини найбільше проявляється за оптимального емоційного контакту з боку батьків. Виділені нами параметри емоційного благополуччя, саме емоційне поведінка дитини на сім'ї, емоційне ставлення дитини на сім'ї та емоційне прийняття батьків, мають взаємозв'язку з типами сімейного виховання та емоційним ставленням батьків до своїх дітей. Зайва емоційна дистанція між батьком та дитиною також сприяє

емоційному неприйняттю дитиною своєї сім'ї, і навпаки, оптимальний емоційний контакт сприяє емоційному прийняттю.

Таким чином, дошкільнята з різними типами сімейних відносин достовірно відрізняються один від одного за емоційною поведінкою та ставленням до своєї сім'ї.

3. В дослідженні було виявлено взаємозв'язки типів сімейного відношення та особливостей емоційного благополуччя дитини дошкільника. Так було в сім'ях, де переважає оптимальний емоційний контакт, в дітей віком спостерігається емоційне благополучне ставлення до сім'ї. У таких сім'ях між батьками та дітьми існують товариські стосунки. Рівність батьків та дітей, заохочується активність дітей, сім'я об'єднана спільною діяльністю.

У сім'ях дошкільнят, де спостерігається зайва емоційна дистанція, переважає емоційно нестабільний тип ставлення дитини до сім'ї. Це проявляється у надмірності вимог/заборон, винесенні конфлікту у сферу виховання та виховної невпевненості батьків, внаслідок чого у дитини проявляється нестабільність поведінки та ставлення до своїх батьків.

У сім'ях дошкільнят, де проявляється надмірна концентрація батьків на дитині найбільшого значення досягає емоційно неблагополучне ставлення до сім'ї. Такі взаємини є наслідком надмірної вимогливості від дитини, що відповідає її розвитку.

Виявлення взаємозв'язків емоційної поведінки дитини дошкільника з різними типами сімейного виховання показало таке.

Так, у дошкільнят з оптимальним емоційним типом відносини у сім'ї переважає умовно нормативний тип поведінки, і як правило емоційно приймають своїх батьків. У таких сім'ях переважають дружні стосунки, порозуміння. Батьки до дитини висувають посильні вимоги.

У сім'ях із зайвою емоційною дистанцією переважає демонстративний тип поведінки по відношенню до батьків та проявляється неприйняття своїх близьких, зокрема батьків. Такі відносини в сім'ї виникають, як правило, через

короткочасне спілкування, батьки не помічають успіхів дітей, не цікавляться їхніми бажаннями, внаслідок чого дитина намагається показати себе та привернути до себе якнайбільше уваги.

У сім'ях з концентрацією на дитині з боку дітей переважає захисний тип поведінки, але в той же час дитина емоційно приймає своїх батьків, які є для неї значущими. Така поведінка є наслідком того, що батьки надмірно втручаються у світ дитини, пригнічують її волю. За такого типу виховання дитина прагне чинити опір, захищатися від нав'язливості батьків.

РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНИХ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН В КОНТЕКСТІ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА

3.1. Принципи тренінгу формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника

Формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника є важливим завданням для батьків і опікунів. В основі цього процесу лежать ряд принципів, які можна враховувати:

- **Взаємоповага та взаєморозуміння.** Спілкуйтесь із своїм старшим дошкільником, вислуховуйте його думки та почуття. Поважайте його індивідуальність, навіть якщо вона відрізняється від вашої.

- **Активна присутність.** Спрямовуйте увагу на якісний час, проведений разом. Важливо бути присутнім фізично та емоційно, виявляти інтерес до ігор та занять старшого дошкільника.

- **Створення сприятливого середовища.** Забезпечте затишну та безпечну обстановку вдома, де дитина може відчувати себе комфортно і захищено.

- **Спільні інтереси.** Шукайте спільні інтереси та заняття, які задовольняють потреби і бажання всіх членів сім'ї. Спільні заходи допомагають зміцнити зв'язок.

- **Розвивайте навички спілкування.** Вчіть старшого дошкільника спілкуватися, виражати свої почуття та думки словами. Важливо навчити його вирішувати конфлікти мирними шляхами.

- **Підтримка і похвала.** Відзначайте досягнення та старання свого старшого дошкільника. Похвала і підтримка допомагають підвищити самооцінку та самоповагу.

- Гнучкість та адаптація. Змінюйте підхід у вихованні та взаєминах, враховуючи зміни у розвитку дитини.
- Обмеження та дисципліна. Важливо встановлювати межі та правила, але робити це в лагідний і відкритий спосіб. Пояснюйте дитині причини обмежень та наслідки порушень правил.
- Розвиток емоційного інтелекту. Вчіть старшого дошкільника розпізнавати свої емоції та виразно виражати їх. Допомагайте розвивати навички емпатії та співчуття.
- Сімейні традиції та обряди. Створюйте сімейні традиції і обряди, які сприяють єднанню та підтримці родинних цінностей.
- Здоровий спосіб життя. Сприяйте здоровому способу життя, включаючи регулярну фізичну активність та збалансоване харчування. Це сприяє не лише фізичному, але й емоційному здоров'ю.
- Спільні подорожі та відкриття. Разом із старшим дошкільником відвідуйте нові місця, дізнавайтеся про нові культури та традиції. Це сприяє розвитку інтересів та підвищує рівень спільної активності.
- Зберігання рівноваги між роботою і особистим життям. Намагайтеся забезпечити баланс між роботою, сім'єю та особистими інтересами. Це дозволить вам бути більш емоційно доступними для дитини.
- Запитуйте думку дитини. Залучайте старшого дошкільника до процесів прийняття рішень в сім'ї, навіть у дрібницях. Це допомагає відчувати важливість і значущість його думок.
- Розгляньте питання професійної допомоги. Якщо ви помічаєте, що старший дошкільник має складності з емоційним благополуччям, розгляньте можливість звернутися до психолога або психіатра для консультації та підтримки.
- Спільні хобі. Виробіть разом із дитиною спільні хобі або інтереси, наприклад, спорт, мистецтво, читання. Це буде важливим засобом підтримки спільних занять та створення спільних спогадів.

– Модель для наслідування. Будьте для своєї дитини позитивною моделлю, показуючи, як ви керуєте своїми власними емоціями та вирішуєте конфлікти.

– Зворотний зв'язок. Постійно спілкуйтесь зі старшим дошкільником про його почуття та думки щодо сімейних взаємин. Важливо створити відкрите середовище для спілкування.

– Спільні цілі. Розробіть спільні цілі і завдання для сім'ї, щоб створити почуття спільності та співпраці.

– Любов та терпіння. Найважливіше - це виявляти свою безмежну любов до дитини та терпіння в усіх ситуаціях.

Тренінг формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника має бути побудований на основі педагогічних та психологічних принципів, які враховують потреби та особливості дітей цього вікового періоду. Ось деякі ключові принципи, які можуть бути корисними в такому тренінгу:

1. Індивідуальний підхід: Розуміння та врахування індивідуальних потреб, інтересів і характеру кожного старшого дошкільника. Тренінг повинен надавати можливість родичам розкрити потенційні таланти та особистісні риси дитини.

2. Емпатія: Важливо вчити батьків розуміти і сприймати емоції своєї дитини. Вони повинні навчитися слухати, сприймати та реагувати на емоційні потреби дитини зі зрозумінням та теплотою.

3. Комунікація: Тренінг повинен розвивати навички ефективної комунікації між батьками та дітьми. Це включає в себе вміння слухати, висловлювати свої думки та почуття без суджень і критики.

4. Спільна діяльність: Заохочення спільних сімейних активностей, які сприяють підтримці близьких відносин та позитивному спілкуванню. Це може бути спільна гра, малювання, читання, спорт тощо.

5. **Моделювання:** Батьки повинні бути прикладом для своєї дитини у справах емоційного благополуччя. Це означає демонстрацію здорового вираження емоцій, вміння вирішувати конфлікти мирним шляхом та дотримання позитивних цінностей.

6. **Розвиток навичок саморегуляції:** Діти повинні навчитися впоратися зі своїми емоціями, а батьки можуть надавати їм інструменти та стратегії для досягнення цього.

7. **Врахування розвитку дитини:** Розуміння етапів розвитку старшого дошкільника та відповідне врахування їх у тренінгу. Діти на цьому етапі розвивають свою самостійність і починають формувати власну особистість.

8. **Позитивний підхід:** Зосередження на позитивних аспектах сімейних відносин та використання похвали та підтримки для стимулювання позитивної зміни.

9. **Консистентність та терпимість:** Визнання того, що гармонійні сімейні відносини можуть вимагати часу і терпимості. Родичі повинні бути готові працювати над відносинами з відкритим серцем і терпінням.

10. **Продовження навчання:** Тренінг повинен надавати батькам інструменти та ресурси для постійного самовдосконалення і розвитку навичок у сфері формування гармонійних сімейних взаємин.

Ці принципи допоможуть створити сприятливий клімат для розвитку гармонійних сімейних відносин та підвищення емоційного благополуччя старшого дошкільника. Важливо також враховувати індивідуальні потреби та особливості вашої родини для адаптації цих принципів до конкретної ситуації.

3.2. Опис тренінгу формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника

Тренінг включає наступні етапи реалізації та методики в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника.

Етап 1: Діагностика сімейного контексту

Методика "Сімейне дерево": Створення сімейного дерева разом з дитиною, де обговорюються імена та відносини між родичами. Це сприяє розумінню сімейного контексту та ідентифікації ролей у сім'ї.

Методика "Сімейне дерево" - це ефективний спосіб розглядати та розуміти родинні зв'язки і структуру сім'ї. Ця методика може бути корисною для старших дошкільників і їх батьків, щоб підвищити свідомість про сімейний контекст та сприяти гармонійним сімейним взаєминам.

Мета методики: Вивчення і обговорення родинних зв'язків, імен та ролей кожного члена сім'ї.

Практичний план методики:

1. Підготовка до сесії. Підготуйте великий аркуш паперу або картону і маркери. Запропонуйте дитині вибрати момент, коли вони разом із батьками могли би працювати над цією методикою.

2. Створення сімейного дерева. Разом з дитиною намалуйте дерево на аркуші паперу. Дерево повинно мати гілки для кожного члена сім'ї. На кожній гілці позначте ім'я та фотографію кожного члена сім'ї. Можна також додати вік і невеликі коментарі.

3. Обговорення інформації. Питайте дитину про кожного члена сім'ї: "Хто це? Як ми його називаємо? Яка роль у сім'ї у цієї особи?" Обговорюйте родинні зв'язки: "Це твій брат. Як ти до нього ставишся? Що тобі подобається робити разом?" Питайте дитину, які почуття вона відчуває до кожного члена сім'ї.

4. Розмова про ролі. Під час обговорення дерева, обговорюйте ролі кожного члена сім'ї. Наприклад, "Мама - це твоя мати і вона завжди дбає про тебе". Поясніть, що всі члени сім'ї мають свої ролі та відповідальності.

5. Рефлексія і плани на майбутнє. Питайте дитину, які враження вона отримала від цієї методики. Розмовляйте про те, як можна підтримувати та розвивати гармонійні стосунки в сім'ї.

Ця методика допомагає виявити важливі аспекти сімейних взаємин та підсилити зв'язок між дітьми та батьками, а також розуміння ролей кожного члена сім'ї.

Етап 2: Спільні сімейні активності

Методика "Кінозал дома": Обирається фільм або мультфільм, і після його перегляду всі члени сім'ї обговорюють свої враження та почуття, пов'язані з історією фільму.

Методика "Кінозал дома" - це чудовий спосіб спільно провести час із старшим дошкільником та розглянути фільм або мультфільм разом з метою розуміння та обговорення його змісту, емоцій та важливих повчань. Ця методика може сприяти спільному часові з сім'єю та вихованню важливих навичок емоційного розуміння.

Мета методики: Розвивати навички аналізу, обговорення та розуміння фільмів і мультфільмів, а також сприяти спільному часові і відкритому спілкуванню всередині сім'ї.

Практичний план методики:

1. Вибір фільму або мультфільму. Разом зі своєю дитиною виберіть фільм або мультфільм для перегляду. Оберіть такий, який підходить за віком і відповідає інтересам вашої дитини.

2. Перегляд фільму. Перегляньте фільм разом з дитиною в затишному і комфортному середовищі.

3. Обговорення фільму. Після перегляду фільму розпочніть обговорення. Питайте дитину про її враження від фільму та те, що їй

сподобалося або не сподобалося. Задавайте запитання про персонажів, сюжет, вчення, які можна винести з фільму. Спільно обговорюйте емоції, які виникли під час перегляду. Запитуйте, чому деякі сцени викликали певні почуття.

4. Важливі повчання. Визначить важливі повчання або теми, які присутні у фільмі, і обговорюйте їх із дитиною. Питайте її, як вона розуміє ці повчання і як вони можуть застосовуватися в її власному житті.

5. Спільна робота над сценарієм. По завершенні обговорення, разом з дитиною можна вигадати або написати власний сценарій для продовження фільму або для створення своєї історії.

6. Висновки та плани на майбутнє. Після завершення методики обговоріть враження та навчені уроки. Подумайте разом, які фільми ви можете переглянути у майбутньому та які теми ви хочете дослідити.

Ця методика сприяє активному спілкуванню, розвитку навичок аналізу і розуміння емоцій через обговорення відчуттів, сприяє відкритому спілкуванню в родині та розвитку критичного мислення дитини.

Етап 3: Комунікація та спілкування

Методика "Активне слухання": Батьки і дитина вчать активно слухати один одного без перебивань та висловлювати розуміння і підтримку.

Методика "Активне слухання" - це важлива навичка, яку можна навчити старших дошкільників і їхніх батьків для покращення комунікації та розуміння одне одного в сім'ї. Ця методика спрямована на вивчення і практику активного слухання в спілкуванні.

Мета методики: Навчати дітей та батьків активно слухати один одного, проявляти зацікавленість та співчуття в розмовах.

Практичний план методики:

1. Пояснення поняття "активне слухання". Почніть методику поясненням, що означає активне слухання. Розкажіть, що це не просто присутність в розмові, але й активне зацікавлення і реагування на те, що говорить співбесідник.

2. Вправа "Очі в очі". Просить дитину та батьків сісти одне напроти одного та подивитися одне одному в очі. Ця вправа допомагає створити зв'язок та виразити зацікавленість. Проводьте короткі розмови, під час яких дитина та батьки активно слухають одне одного і співчують.

3. Вправа "Розповіді без перерв". Під час цієї вправи одна сторона розповідає історію, а інша слухає, не перебиваючи. Потім ролі обмінюються. Під час обговорення цієї вправи обговорюйте важливість того, щоб дозволяти співбесіднику закінчувати свої думки перед власним висловленням.

4. Гра "Розповідай мені більше". Візьміть предмет (наприклад, фотографію чи малюнок) і попросіть дитину розповісти про нього. Потім задавайте запитання, щоб дізнатися більше подробиць. Завершіть гру, висловлюючи своє зацікавлення та підтримку.

5. Висновки і обговорення. Після вправ і гри обговорюйте з дитиною та одне з одним те, що вони відчували в ході вправ та як це можна використовувати в їхньому спілкуванні у сім'ї.

Ця методика допомагає створити атмосферу взаєморозуміння та поваги в родині, а також розвиває навички активного слухання, які корисні для спілкування та взаємодії в сімейних відносинах.

Методика "День щасливих моментів": Кожного вечора перед сном розмовляйте з дитиною про найщасливіший момент дня.

Методика "День щасливих моментів" - це важливий інструмент для розвитку позитивного сприйняття та емоційного благополуччя старших дошкільників. Вона сприяє усвідомленню та цінуванню позитивних подій та емоцій у повсякденному житті та розширює усвідомлення радості та щасливих моментів.

Мета методики: Заохочувати дитину знаходити та записувати щасливі моменти у своєму житті, що сприяє підвищенню позитивного настрою та емоційного благополуччя.

Практичний план методики:

1. Вибір часу та місця для "Дня щасливих моментів". Домовтеся про час і місце проведення "Дня щасливих моментів". Це може бути вечір перед сном, коли розмовляєте з дитиною, або спеціальний час у середині дня. Обговорення "щасливого моменту". Почніть з обговорення дня разом із дитиною. Питайте її про те, що було цікавого та щасливого в цей день. Спільно наголошуйте на позитивних подіях та враженнях.

2. Запис "щасливого моменту". Разом з дитиною записуйте "щасливий момент" на папері чи в спеціальному щасливому щоденнику. Допмагайте дитині писати та розмовляти про свої враження.

3. Вираз "щасливого моменту". Надайте можливість дитині висловити свої почуття та емоції, пов'язані із "щасливим моментом". Допмагайте їй знайти слова для опису своїх вражень.

4. Поділіться власними "щасливими моментами". Після того, як дитина поділилася своїм "щасливим моментом", ви також можете розповісти про свої власні позитивні враження із дня.

5. Спільна вдячність. Завершіть "День щасливих моментів" спільно виражаючи вдячність за всі ці позитивні моменти у вашому житті.

6. Плани на майбутнє. Запитайте дитину про те, на що вона сподівається в її майбутніх "Днях щасливих моментів".

Ця методика допомагає створити свідомість про позитивні аспекти життя, розвиває навички виразу вдячності та позитивного мислення, а також підвищує загальний рівень емоційного благополуччя.

Етап 4: Розвиток емоційного інтелекту

Методика "Малюнок емоцій": Дитина малює свої почуття і пояснює, що її спонукає до цих емоцій.

Методика "Малюнок емоцій" - це творчий інструмент для допомоги старшим дошкільникам виразити свої емоції через малюнок. Ця методика допомагає дітям розуміти та виражати свої почуття та емоції, а також сприяє відкритому спілкуванню з батьками.

Мета методики: Допомогти дітям виразити свої емоції, навчити розрізняти їх та спілкувати про них з батьками або опікунами.

Практичний план методики:

1. Підготовка матеріалів. Забезпечте дитину папером, кольоровими олівцями, фарбами, крейдою або будь-якими іншими малюнковими матеріалами, які їй подобаються.

2. Розмова про емоції. Почніть розмову з дитиною про те, що таке емоції і як вони відчуються. Запитайте, які емоції вона відчула останнім часом.

3. Обирання емоції для малюнка. Попросіть дитину обрати одну емоцію (наприклад, радість, смуток, злість, страх тощо), яку вона хотіла б виразити на малюнку.

4. Малювання емоційного малюнка. Надайте дитині час та можливість малювати малюнок, який виражає обрану емоцію. Допомагайте за потреби, але давайте їй виразити свої почуття своїми словами та малюнком.

5. Обговорення малюнка. Після завершення малюнка попросіть дитину розповісти про нього. Задавайте питання, які спрямовані на розуміння емоції, її походження та те, що може допомогти виправити цю емоцію, якщо вона негативна.

6. Збереження малюнка. Збережіть малюнок як спеціальний артефакт. Він може стати частиною дитячого портфоліо або спеціального альбому емоцій.

7. Повторення та розширення. Практикуйте цю методику разом з дитиною регулярно, дозволяючи їй виражати різні емоції через малюнки.

Ця методика сприяє розвитку навичок виразу емоцій, покращує розуміння і усвідомлення власних почуттів, а також сприяє відкритому спілкуванню між батьками та дітьми щодо емоційного стану дитини.

Методика "Завдання на емпатію": Дитина і батьки по ролях грають ситуації, де потрібно виявити співчуття та розуміння почуттів іншої людини.

Методика "Завдання на емпатію" - це вправи та завдання, які спрямовані на розвиток навичок емпатії у старших дошкільників. Емпатія є важливою соціальною навичкою, яка допомагає дітям краще розуміти і сприймати емоції і потреби інших людей. Ця методика може бути корисною для виховання співчуття та розвитку міжособистісних навичок.

Мета методики: Навчити дітей виразно виявляти співчуття та розуміти почуття і потреби інших.

Практичний план методики:

1. Розмова про емпатію. Почніть з розмови з дитиною про те, що означає емпатія. Використовуйте прості приклади і ситуації, щоб пояснити, що це означає відчувати і розуміти почуття інших людей.

2. Вправи на обличчя та жести. Проводьте вправи, в яких дитина вчиться розпізнавати емоції за виразами обличчя та жестами. Питайте, які почуття вони бачать на обличчі людини на фотографії.

3. Рольові ігри. Організуйте рольові ігри, де дитина може уявити себе в ролі іншої людини та спробувати розуміти її почуття та потреби. Наприклад, "Якби ти був(ла) вчителем, як ти відчував(ла) б себе, коли учень не може зрозуміти матеріал?"

4. Спільне читання книг. Обирайте книги, які мають емоційно завантажені історії. Під час читання спільно обговорюйте почуття та дії персонажів.

5. Вправи на вираження співчуття. Проводьте вправи, в яких дитина виражає своє співчуття словами та жестами. Наприклад, "Подруга залишилася без ляльки. Як ти можеш їй виразити своє співчуття?"

6. Повсякденні ситуації. Використовуйте повсякденні ситуації для навчання емпатії. Питайте дитину, як б вона почувалася на місці іншої людини, яка потрапила в складну ситуацію.

7. Поширення емпатії на власне життя. Розмовляйте з дитиною про те, як вона може використовувати навички емпатії у своєму власному житті, щоб підтримувати і допомагати іншим.

Ця методика допомагає розвивати важливі соціальні навички емпатії, які є необхідними для позитивних взаємин та спілкування з іншими людьми. Вона також сприяє вихованню толерантності та розуміння різних емоцій та переживань.

Етап 5: Вирішення конфліктів

Методика "Сімейні договори": Записування правил і обіцянок, які дотримуватимуться всі члени сім'ї для уникнення конфліктів та розбірок.

Методика "Сімейні договори" - це спосіб розробити і узгодити правила та очікування всередині сім'ї, сприяючи гармонійним стосункам та спільному розвитку. Ця методика може бути корисною для старших дошкільників і їхніх батьків, щоб підвищити свідомість про важливість взаємодії в сім'ї та забезпечити структурований підхід до сімейних відносин.

Мета методики. Створити сімейний контракт, який визначає правила, очікування та цінності сім'ї для спільного життя та розвитку.

Практичний план методики:

1. Розмова про важливість правил. Почніть розмову з дитиною про те, що правила є важливими в сім'ї, і вони допомагають забезпечити гармонію та безпеку.

2. Визначення цінностей сім'ї. Питайте дитину та інших членів сім'ї про те, що для них є важливим та цінним у сімейних відносинах. Можливі відповіді можуть включати довіру, повагу, взаємну підтримку тощо.

3. Постановка правил та очікувань. Разом з дитиною та іншими членами сім'ї почніть створювати список правил та очікувань. Наприклад, "Ми поважаємо одне одного", "Ми розділяємо обов'язки вдома", "Ми вирішуємо конфлікти мирним шляхом".

4. Обговорення та узгодження. Обговоріть кожне правило та очікування з усіма членами сім'ї. Дозвольте дітям висловити свої думки та погляди.

5. Складання сімейного контракту. Запишіть всі узгоджені правила та очікування у вигляді сімейного контракту. Він може бути надрукованим або навіть намальованим разом з малюнками.

6. Підписання контракту. Просіть всіх членів сім'ї підписати контракт як символ згоди та зобов'язання дотримуватися правил.

7. Практичне використання контракту. Сімейний контракт можна використовувати для розв'язання конфліктів та нагадування про правила та цінності сім'ї.

8. Перегляд і оновлення. Регулярно переглядайте сімейний контракт і оновлюйте його відповідно до потреб та змін у сім'ї.

Ця методика сприяє створенню чітких структур в сімейних відносинах та навчає дітей важливості взаємодії, поваги та відповідальності всередині сім'ї. Вона також сприяє розвитку навичок спільної роботи та розумінню цінностей сім'ї.

Методика "Техніка "Золота середина": Батьки навчають дитину знаходити компроміси та шукати рішення, які задовольняють усіх.

Методика "Техніка "Золота середина"" може бути корисною для навчання старших дошкільників збалансованому та розумному підходу до різних ситуацій у їхньому житті. Ця методика навчає дітей знаходити оптимальний баланс між різними варіантами дій та приймати обґрунтовані рішення.

Мета методики: Розвивати навички аналізу, вибору та вирішення завдань, навчити дітей знаходити золоту середину у різних ситуаціях.

Практичний план методики:

1. Розмова про поняття "Золота середина". Почніть розмову з дитиною про те, що означає "Золота середина". Поясніть, що це означає знаходити оптимальний баланс між різними можливостями чи варіантами дій.

2. Приклади з повсякденного життя. Дайте дитині приклади ситуацій з її повсякденного життя, де важливо знаходити золоту середину. Наприклад, "Як вибрати годину для гри та виконання домашніх завдань?"

3. Вправи на аналіз ситуацій. Проводьте вправи, в яких дитина визначає різні підходи до ситуацій і аналізує їх переваги та недоліки. Наприклад, "Як вирішити конфлікт з другом так, щоб обидва були задоволені?"

4. Обговорення рішень. Після вирішення завдань обговорюйте з дитиною, чому вона обрала саме цей варіант і чому він є золотою серединою.

5. Рольові ігри. Організуйте рольові ігри, де дитина може відігравати ролі та приймати рішення в різних сценаріях. Це допомагає розвивати навички вирішення проблем та аналізу ситуацій.

6. Повторення та застосування. Наголошуйте на тому, що навички "Золотої середини" можна використовувати у багатьох сферах життя: у взаємодії з іншими людьми, у вирішенні конфліктів, у плануванні часу та ін.

7. Поширення за межами сім'ї. Навчіть дитину розуміти, що поняття "Золота середина" можна застосовувати і в інших соціальних ситуаціях.

Ця методика розвиває критичне мислення та навички прийняття рішень, допомагає дітям зрозуміти, що немає єдиного правильного варіанту у багатьох ситуаціях, і вони можуть вибирати той варіант, який найкраще відповідає конкретній ситуації.

Етап 6: Відзначення досягнень

Методика "Сімейна дошка досягнень": Створення дошки або альбому, де зберігаються фотографії та нагороди за досягнення кожного члена сім'ї.

Методика "Сімейна дошка досягнень" є відмінним інструментом для створення позитивного середовища в сім'ї, підтримки і підсилення морального та психологічного розвитку старших дошкільників. Вона сприяє розвитку самооцінки, позитивного підходу до досягнень та сприяє підтримці сімейної згуртованості.

Мета методики: Створити сімейну дошку досягнень, яка фіксує та відзначає досягнення старшого дошкільника в різних аспектах їхнього життя.

Практичний план методики:

1. Розмова про досягнення. Почніть розмову з дитиною про те, що таке досягнення і як вони можуть бути різними. Поясніть, що досягнення не обов'язково пов'язані із школою, і можуть бути у будь-якій сфері.

2. Визначення областей досягнень. Спільно з дитиною визначте різні області її життя, в яких вона може досягати успіху. Це можуть бути шкільні досягнення, спорт, мистецтво, допомога вдома тощо.

3. Створення сімейної дошки досягнень. Створіть дошку, на якій будуть представлені ці області досягнень. Кожна область може мати свою стовпчик на дошці.

4. Відзначення досягнень. Кожного разу, коли дитина досягає успіху у будь-якій області (наприклад, отримує хорошу оцінку, виграє спортивний змагання, допомагає вдома), разом з нею відзначайте це на дошці. Це може бути стікер, підпис або якийсь символ.

5. Спільні святкування. Після відзначення дитячих досягнень святкуйте це разом як сім'я. Це може бути спільний вечір або виїзд на захід, який дитина обрала.

6. Залучення всіх членів сім'ї. Залучайте всіх членів сім'ї до цього процесу. Вони також можуть відзначати свої досягнення на сімейній дошці.

7. Спільне обговорення цілей і мрій. Використовуйте сімейну дошку досягнень як можливість для обговорення майбутніх цілей та мрій кожного члена сім'ї.

Ця методика сприяє позитивному ставленню до досягнень та розвитку позитивної самооцінки в старших дошкільників. Вона також сприяє сімейній згуртованості та підтримці, оскільки всі члени сім'ї можуть святкувати успіхи один одного.

Методика "Допоможи мені святкувати": Дитина вчиться виражати своє бажання відзначати свої досягнення та події.

Методика "Допоможи мені святкувати" спрямована на виховання позитивного підходу до власних та інших досягнень і святкування моментів щастя та радості. Вона допомагає старшим дошкільникам навчатися цінувати моменти радості, відзначати їх та спільно святкувати їх із рідними.

Мета методики: Розвивати позитивне ставлення до своїх та інших досягнень, навчати святкувати радісні моменти.

Практичний план методики:

1. Розмова про значення святкування. Почніть розмову з дитиною про те, що означає святкувати та чому це важливо. Поясніть, що це може бути не лише на дні народження, але і при будь-яких вдалих подіях або досягненнях.

2. Визначення досягнень та радісних моментів. Спільно з дитиною розгляньте її досягнення та радісні моменти в її житті. Це можуть бути вдалий день у садку, успішне завершення проекту, новий навички тощо.

3. Планування святкувань. Питайте дитину, як вона хотіла б відзначити свої досягнення чи радісні моменти. Це може бути невелике святкування вдома або виїзд на якийсь захід.

4. Підготовка до святкування. Разом з дитиною готуйтеся до святкування. Прикрашайте кімнату, готуйте улюблену їжу чи десерти, придумуйте розваги.

5. Спільне святкування. Святкуйте разом із дитиною та іншими членами сім'ї. Розмовляйте про досягнення та радісні моменти, виражайте радість та підтримку.

6. Дякування та підтримка. Підкреслюйте, як важливо відзначати і висловлювати подяку за те, що є в житті. Дякуйте дитині за радісні моменти, навіть якщо вони здаються невеликими.

7. Повторення та впровадження в повсякденність. Після святкування наголошуйте, що радість та святкування можна впроваджувати в повсякденне життя, не лише при особливих подіях.

Ця методика сприяє розвитку позитивного ставлення до своїх досягнень і радісних моментів. Вона навчає дитину цінувати маленькі радості та святкувати їх разом з сім'єю, сприяючи психологічному благополуччю і підсилюючи зв'язок всередині родини.

Етап 7: Підтримка емоційного здоров'я батьків

Методика "Щоденник подяки": Батьки ведуть щоденник, де записують речі, за які вони вдячні, що допомагає підтримувати оптимізм та позитивний настрій.

Методика "Щоденник подяки" - це чудовий спосіб розвивати позитивне мислення, вдячність та емоційне благополуччя у старших дошкільників. Вона допомагає дітям усвідомлювати та висловлювати подяку за те, що вони мають у своєму житті, і зосереджуватися на позитивних аспектах щоденного досвіду.

Мета методики: Розвивати вдячність, позитивне мислення та сприяти емоційному благополуччю старших дошкільників.

Практичний план методики:

1. Пояснення поняття вдячності. Почніть розмову з дитиною, пояснивши, що таке вдячність і чому важливо висловлювати подяку. Використовуйте прості приклади.

2. Початок щоденника подяки. Вручіть дитині щоденник або блокнот та підкажіть, що кожен день вона буде записувати три речі, за які вона вдячна.

3. Щоденні записи. Разом із дитиною визначить час для запису щоденних подяк. Це може бути ввечері перед сном або вранці перед початком дня. Допоможіть дитині вибрати три речі або події, за які вона вдячна.

4. Обговорення записів. Періодично обговорюйте з дитиною її записи. Спільно розмовляйте про те, чому вона вдячна за кожную з них.

5. Поширення кола вдячності. Стимулюйте дитину подякувати за свої вдячність рідним та близьким людям. Наприклад, можна записати подяку для батьків, друзів, вчителів і так далі.

6. Подяка за маленькі радості. Навчіть дитину висловлювати подяку не лише за великі події, а й за маленькі радості і приємні миті.

7. Позитивний розгляд дня. По закінченні кожного дня спільно з дитиною розгляньте записи в щоденнику подяки. Це допоможе дитині підсумувати позитивні моменти дня і закріпити позитивний настрій.

8. Продовження практики. Продовжуйте цю практику щоденного висловлення вдячності протягом тривалого часу, допомагаючи дитині розвивати позитивне ставлення до життя. Ця методика сприяє розвитку навичок позитивного мислення та вдячності у старших дошкільників. Вона допомагає дітям бачити позитивні аспекти у своєму житті, навчає їх цінувати дрібні радості і розмірковувати про позитивні сторони кожного дня.

Методика "Релаксація в робочому графіку": Батьки встановлюють певний час на день для релаксаційних практик, таких як медитація або йога.

Методика "Релаксація в робочому графіку" призначена для допомоги старшим дошкільникам знаходити способи розслаблення та відновлення психофізичного стану під час навчання і повсякденних активностей. Вона сприяє зменшенню стресу та покращує емоційне благополуччя.

Мета методики: Навчити дітей простим і ефективним технікам релаксації для зниження напруги та стресу під час навчання і повсякденних справ.

Практичний план методики:

1. Пояснення значення релаксації. Почніть розмову з дитиною про те, що таке релаксація та чому важливо дати своєму тілу та розуму час відпочити і розслабитися.

2. Дихальні вправи. Навчіть дитину простим дихальним вправам. Наприклад, вправа "Дихання через живіт" (глибоке дихання через нос, заповнення живота повітрям, а потім повільне видихання через рот).

3. Медитація для дітей. Введіть дитину до основ медитації. Зазвичай це означає сидіти або лежати в тихому місці, закрити очі і уявляти приємне місце або об'єкт (наприклад, море, ліс, м'яку хмарку) та фокусуватися на своєму диханні.

4. Відпочинок між завданнями. Навчіть дитину використовувати короткі перерви для відпочинку між навчанням або іншими активностями. Вони можуть включати короткі дихальні вправи або трохи медитації.

5. М'язова релаксація. Вчіть дитину послаблювати м'язи тіла почергово, починаючи з ніг і закінчуючи обличчям. Розслаблені м'язи допомагають знижувати напругу.

6. Розслаблення за допомогою уяви. Навчіть дитину використовувати свою уяву для створення місця відпочинку та комфорту. Наприклад, дитина може уявити себе на пляжі або в горах.

7. Постійна практика. Підкреслюйте важливість постійної практики релаксаційних технік. Чим більше дитина вправляється в релаксації, тим легше їй буде впоратися зі стресом.

8. Підтримка з боку сім'ї. Заохочуйте і підтримуйте дитину у використанні цих методів, надаючи їй можливість відпочинку та релаксації, коли вона цього потребує.

Ця методика допомагає дітям впоратися зі стресом та напругою в повсякденному житті, розвиває навички саморегуляції та сприяє психологічному благополуччю. Важливо навчити дітей цим технікам, щоб вони могли використовувати їх протягом усього життя.

Ці психологічні методики спрямовані на покращення емоційного благополуччя дитини та всієї сім'ї, а також на збудження спільності та розуміння в сімейних відносинах. Важливо адаптувати їх до ваших конкретних потреб і можливостей.

Висновок по розділу 3

1. При формуванні тренінгу були враховані наступні принципи: взаємоповага та взаєморозуміння, активна присутність, створення сприятливого середовища, спільні інтереси, розвивайте навички спілкування, підтримка і похвала, гнучкість та адаптація, обмеження та дисципліна, розвиток емоційного інтелекту, сімейні традиції та обряди, здоровий спосіб життя, спільні подорожі та відкриття, зберігання рівноваги між роботою і особистим життям, запитуйте думку дитини, розгляньте питання професійної допомоги. Спільні хобі. Виробіть разом із дитиною спільні хобі або інтереси, наприклад, спорт, мистецтво, читання. Це буде важливим засобом підтримки спільних занять та створення спільних спогадів, модель для наслідування, зворотний зв'язок, спільні цілі, любов та терпіння.

Тренінг формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника має бути побудований на основі педагогічних та психологічних принципів, які враховують потреби та особливості дітей цього вікового періоду. Ось деякі ключові принципи, які можуть бути корисними в такому тренінгу: індивідуальний підхід, емпатія, комунікація, спільна діяльність, моделювання, розвиток навичок саморегуляції, врахування розвитку дитини, позитивний підхід, консистентність та терпимість, продовження навчання.

2. Тренінг включає наступні етапи в контексті формування гармонійних сімейних взаємин емоційного благополуччя старшого дошкільника: діагностика сімейного контексту, спільні сімейні активності, комунікація та спілкування, розвиток емоційного інтелекту, вирішення конфліктів, відзначення досягнень, підтримка емоційного здоров'я батьків,

ВИСНОВКИ

1. Сімейні відносини в психології визначаються як емоційні, психологічні та соціальні зв'язки, що існують між членами сім'ї. Це взаємодія, яка розгортається між партнерами, батьками та дітьми, братами і сестрами, і включає в себе різні аспекти, такі як спілкування, взаємодія, підтримка, конфлікти, виховання, відданість та інші. Сімейні відносини є складними та багатогранними явищами, і їх розуміння залежить від теоретичного підґрунтя, на якому базується аналіз. Основні теоретичні підходи, які допомагають розкрити різні аспекти сімейних відносин. Функціоналістський підхід розглядає сімейні відносини як важливий компонент для забезпечення стабільності та функціонування суспільства. Конфліктологічний підхід підкреслює наявність конфліктів та боротьби за ресурси в сімейних відносинах. Символічний інтеракціонізм акцентує увагу на тому, як індивідуальні та групові значення та символи впливають на сімейні відносини. Гендерний підхід зосереджується на розумінні ролей та стереотипів, пов'язаних з гендером, які впливають на сімейні відносини. Структуралістський підхід вивчає сімейні відносини через призму соціальних структур та систем, які впливають на поведінку та ролі в сім'ї. Психоаналітичний підхід вивчає сімейні відносини через призму несвідомого та психосексуального розвитку. Біхевіористський підхід розглядає сімейні відносини як результат взаємодії між стимулами та відповідями. Гуманістичний підхід ставить акцент на індивідуальність та самореалізацію кожного члена сім'ї. Соціокультурний підхід аналізує сімейні відносини в контексті культурних та соціальних факторів. Еволюційний підхід розглядає сімейні відносини з точки зору їх адаптаційної ролі в еволюційному процесі. Системний підхід розглядає сімейні відносини як складну систему, в якій всі частини взаємопов'язані та впливають одна на одну. Конструктивістський підхід акцентує увагу на тому, що сімейні відносини будуються та

інтерпретуються кожним членом сім'ї через призму їхнього власного розуміння та досвіду.

У психологічному вимірі сім'я виконує ряд важливих функцій, які сприяють психологічному розвитку та добробуту її членів: емоційна підтримка, соціалізація, формування, навчання соціальних навичок, поділ ролей та обов'язків, створення ідентичності, підготовка до міжособистісних стосунків, виховання і прийняття цінностей, психологічна безпека.

2. Дитячо-батьківські відносини включають такі аспекти: емоційний зв'язок, спілкування, виховання та навчання, моделювання поведінки, підтримка та стимулювання, конфлікти та їх вирішення, формування самооцінки. Параметри, що визначають важливість дитячо-батьківських відносин: емоційний клімат, взаємодія та спілкування, стратегії виховання, моделювання поведінки, підтримка в самовизначенні, ставлення до помилок і невдач, підтримка та заохочення, встановлення меж, взаємодія батьків та дітей, інтегративні показники, якість спілкування, емоційна підтримка, взаємне розуміння, конфліктність, спільні інтереси, відношення до виховання, рівень довіри, спільні цінності та норми.

Типи батьківського ставлення до дітей: авторитарний (диктаторський), демократичний (співробітницький), пермісивний (дозвільний), авторитетний (розумний), занедбальний (байдужий), емоційно вибухливий (агресивний).

3. У дошкільному віці виділяють два основних періоди розвитку дитини: Ранній дошкільний вік (до 3-х років). Цей період відзначається інтенсивним фізичним та когнітивним розвитком. Дитина набуває навичок в рухах, координації та виявляє активний інтерес до дослідження світу навколо. Соціально-емоційний розвиток також грає важливу роль у цьому періоді, дитина навчається виражати свої емоції та встановлювати контакти з оточуючими. Пізній дошкільний вік (3-6 років). У цей період дитина продовжує розвивати свої фізичні та пізнавальні здібності. Когнітивний розвиток стає ще активнішим, дитина освоює мовні навички, навчається

вирішувати завдання та сприймати інформацію з оточуючого світу. Соціально-емоційний розвиток включає у себе розвиток спілкування, встановлення відносин з однолітками та розвиток соціальної компетентності. Ранній дошкільний вік (до 3-х років) характеризується значними змінами та розвитком в різних аспектах життя дитини. Пізній дошкільний вік (3-6 років) характеризується ще більш активним і складним розвитком дитини. У цей період вона набуває нові навички, розширює свій світогляд та навчається взаємодіяти з оточуючим середовищем. Пізній дошкільний вік є часом значних змін та розвитку, коли дитина активно вивчає світ та набуває навичок, які підготовлять її до шкільного навчання та подальшого життя. Психологічна характеристика особи старшого дошкільника, тобто дитини віком від 5 до 6 років, може бути визначена з різних психологічних концепцій, які допомагають розкрити її особливості та розвиток.

4. Структура емоційного благополуччя: позитивні емоції, емоційна стійкість, емоційна грамотність, психологічний комфорт, сприйняття життя як позитивного явища.

Емоційне благополуччя також впливає на соціальну адаптацію дитини:

4. Сприйняття світу. Позитивний емоційний стан допомагає дитині позитивно сприймати оточуючий світ. Вона легше впорається з викликами і перешкодами, звертаючи увагу на можливості та позитивні аспекти.

5. Спілкування та взаємодія. Дитина з вираженим емоційним благополуччям більш відкрита до спілкування, її відносини з однолітками та дорослими більш гармонійні. Вона легше входить в соціальні групи та розвиває соціальні навички.

6. Успішна адаптація до змін. Позитивний емоційний стан робить дитину більш гнучкою в умовах змін. Вона відчуває більшу впевненість у власних можливостях адаптуватися до нових ситуацій та викликів.

Недостатнє емоційне благополуччя на ранніх етапах дитинства може вплинути на такі аспекти:

6. Соціальна взаємодія. Діти можуть зазнавати труднощів у взаємодії з однолітками та дорослими через відсутність навичок ефективного спілкування та розуміння власних емоцій.

7. Навчання. Негативні емоції, такі як тривога або невпевненість, можуть заважати увазі та зосередженості під час навчання, що може призвести до зниження академічних досягнень.

8. Самооцінка. Недостатня підтримка емоційного розвитку може вплинути на формування негативної самооцінки та віру у свої можливості.

9. Міжособистісні відносини. Діти можуть стикатися з труднощами в будівництві позитивних стосунків через неефективне вираження емоцій та взаєморозуміння.

10. Подальший розвиток. Негативний емоційний досвід можуть вплинути на психологічний розвиток та відбитися на майбутньому емоційному стані дитини у підлітковому та дорослому віці.

5. Сімейні взаємовідносини та емоційне благополуччя особистості старшого дошкільника є актуальною та важливою темою, оскільки якість сімейних відносин та психоемоційний стан дитини в цьому віці можуть визначити її подальший розвиток, відносини з оточуючими та життєві перспективи. Розуміння особливостей цих аспектів може допомогти батькам, педагогам та фахівцям у покращенні середовища для зростання та розвитку дитини.

Метою дослідження є емпіричне вивчення особливостей сімейних взаємин та їх впливу на емоційне благополуччя особистості старшого дошкільника.

У дослідженні брали участь 26 хлопчиків і 25 дівчаток у віці 5 років - 22 особи, 6 років - 29 осіб. Загалом в дослідженні взяло участь 40 дітей з повних сімей та 11 дітей з неповних.

Методи:

методи математичної статистики: описова статистика, частотний аналіз, методи аналізу відмінностей (Краскал-Уоллес, Манна-Уїтні, таблиці сполученості); статистична обробка даних проводилася з використанням комп'ютерного пакета SPSS ver. 18.0.

Методики:

1. Методика «Аналіз сімейних взаємин», призначена виявлення дисгармонічного типу батьківського виховання;

2. Методика «PARI» призначена вивчення типів емоційного ставлення батьків до дитини.

3. Методика «Малюнок сім'ї» дозволяє виявити емоційне ставлення дитини до сім'ї: емоційне благополуччя, емоційна нестабільність, емоційне неблагополуччя .

4. Проективний тест «Два будинки»: спрямовано визначення кола значущого спілкування дитини, особливостей взаємин у групі, виявлення симпатій до членів групи .

5. Методика «Метаморфози», що дозволяє виявити тип емоційної поведінки дитини: умовно нормативний, захисний та демонстративний тип.

6. За результатами дослідження дисгармонійних типів батьківського виховання зазначається, що більшість батьків переважає такий тип дисгармонічного виховання як гіперпротекція (5,1). У більшості батьків переважає оптимальний емоційний контакт з дитиною, наступним за результатами між батьками та дитиною, проявляється такий тип як зайва емоційна дистанція і найменше у батьків простежується тип батьківського відношення – це зайва концентрація на дитині. Проективна методика «Метаморфози» дає можливість діагностувати один із трьох типів емоційної поведінки: умовно нормативний, демонстративний чи захисний тип. Дослідження показало, що найчастіше проявляється умовно нормативний тип емоційної поведінки. У цілому нині емоційне благополуччя дитини щодо

батьків характеризується умовно нормативним типом емоційного поведінки й емоційним прийняттям своїх близьких, зокрема батьків.

Емоційне неблагополуччя дошкільника пов'язане, передусім, із захисним типом поведінки та неприйняттям власних батьків.

При емоційної нестабільності зустрічаються як умовно нормативний, і демонстративний і захисний типи емоційного поведінки, водночас, більшою мірою в таких дошкільнят виявляється емоційне прийняття своїх близьких.

Було виявлено, що емоційне благополуччя дитини найбільше проявляється за оптимального емоційного контакту з боку батьків. Виділені нами параметри емоційного благополуччя, саме емоційне поведінка дитини на сім'ї, емоційне ставлення дитини на сім'ї та емоційне прийняття батьків, мають взаємозв'язку з типами сімейного виховання та емоційним ставленням батьків до своїх дітей. Зайва емоційна дистанція між батьком та дитиною також сприяє емоційному неприйняттю дитиною своєї сім'ї, і навпаки, оптимальний емоційний контакт сприяє емоційному прийняттю.

Таким чином, дошкільнята з різними типами сімейних відносин достовірно відрізняються один від одного за емоційною поведінкою та ставленням до своєї сім'ї.

7. В дослідженні було виявлено взаємозв'язки типів сімейного відношення та особливостей емоційного благополуччя дитини дошкільника. Так було в сім'ях, де переважає оптимальний емоційний контакт, в дітей віком спостерігається емоційне благополучне ставлення до сім'ї. У таких сім'ях між батьками та дітьми існують товариські стосунки. Рівність батьків та дітей, заохочується активність дітей, сім'я об'єднана спільною діяльністю.

У сім'ях дошкільнят, де спостерігається зайва емоційна дистанція, переважає емоційно нестабільний тип ставлення дитини до сім'ї. Це проявляється у надмірності вимог/заборон, винесенні конфлікту у сферу виховання та виховної невпевненості батьків, внаслідок чого у дитини проявляється нестабільність поведінки та ставлення до своїх батьків.

У сім'ях дошкільнят, де проявляється надмірна концентрація батьків на дитині найбільшого значення досягає емоційно неблагополучне ставлення до сім'ї. Такі взаємини є наслідком надмірної вимогливості від дитини, що відповідає її розвитку.

Виявлення взаємозв'язків емоційної поведінки дитини дошкільника з різними типами сімейного виховання показало таке.

Так, у дошкільнят з оптимальним емоційним типом відносини у сім'ї переважає умовно нормативний тип поведінки, і як правило емоційно приймають своїх батьків. У таких сім'ях переважають дружні стосунки, порозуміння. Батьки до дитини висувають посилені вимоги.

У сім'ях із зайвою емоційною дистанцією переважає демонстративний тип поведінки по відношенню до батьків та проявляється неприйняття своїх близьких, зокрема батьків. Такі відносини в сім'ї виникають, як правило, через короткочасне спілкування, батьки не помічають успіхів дітей, не цікавляться їхніми бажаннями, внаслідок чого дитина намагається показати себе та привернути до себе якнайбільше уваги.

У сім'ях з концентрацією на дитині з боку дітей переважає захисний тип поведінки, але в той же час дитина емоційно приймає своїх батьків, які є для неї значущими. Така поведінка є наслідком того, що батьки надмірно втручаються у світ дитини, пригнічують її волю. За такого типу виховання дитина прагне чинити опір, захищатися від нав'язливості батьків.

8. При формуванні тренінгу були враховані наступні принципи: взаємоповага та взаєморозуміння, активна присутність, створення сприятливого середовища, спільні інтереси, розвивайте навички спілкування, підтримка і похвала, гнучкість та адаптація, обмеження та дисципліна, розвиток емоційного інтелекту, сімейні традиції та обряди, здоровий спосіб життя, спільні подорожі та відкриття, зберігання рівноваги між роботою і особистим життям, запитуйте думку дитини, розгляньте питання професійної допомоги. Спільні хобі. Виробіть разом із дитиною спільні хобі або інтереси,

наприклад, спорт, мистецтво, читання. Це буде важливим засобом підтримки спільних занять та створення спільних спогадів, модель для наслідування, зворотний зв'язок, спільні цілі, любов та терпіння.

Тренінг формування гармонійних сімейних взаємин в контексті емоційного благополуччя старшого дошкільника має бути побудований на основі педагогічних та психологічних принципів, які враховують потреби та особливості дітей цього вікового періоду. Ось деякі ключові принципи, які можуть бути корисними в такому тренінгу: індивідуальний підхід, емпатія, комунікація, спільна діяльність, моделювання, розвиток навичок саморегуляції, врахування розвитку дитини, позитивний підхід, консистентність та терпимість, продовження навчання.

9. Тренінг включає наступні етапи в контексті формування гармонійних сімейних взаємин емоційного благополуччя старшого дошкільника: діагностика сімейного контексту, спільні сімейні активності, комунікація та спілкування, розвиток емоційного інтелекту, вирішення конфліктів, відзначення досягнень, підтримка емоційного здоров'я батьків,

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г. О. Балл. – К. ; Рівне : Вид. Олег Зень, 2007. 172 с.
2. Бевз Г. М. Прийомна сім'я: соціально-психологічні виміри : [монографія] / Бевз Г. М. Вид. Дім «Слово», 2010. 352 с.
3. Боришевський М. Й. Залежність розвитку альтруїзму особистості від спрямованості її самосвідомості / М. Й. Боришевський // Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях : наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2000. Вип. 20, ч. I. С. 61–68.
4. Боришевський М. Й. Вплив сімейної взаємодії на формування конативного компоненту особистості / М. Й. Боришевський, М. І. Алексєєва, В. В. Антоненко // Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості : [зб. наук. пр.]. К., 2001. Т. 1. С. 230–235.
5. Боришевський М. Й. Духовність – міра зрілості особистості / М. Й. Боришевський // Педагогічна газета. 2006. – № 1.
6. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / Мирослав Боришевський. К. : Академвидав, 2010. 416 с. (Сер. «Монограф»).
7. Буковинський А. Й. Навчально-методичний посібник для фахівців, які впроваджують програми підготовки до подружнього життя / А. Й. Буковинський, Ф. В. Фомін. К. Україна, 2014. 172 с.
8. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка : [монографія] / І. С. Булах. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 340 с.
9. Буленко Т. В. Тенденції розвитку української сім'ї та її проблеми на сучасному етапі / Т. В. Буленко // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. К. 2001. Т. III, ч. 4. С. 20–24.

10. Васютинський В. О. Особливості статевої ролі хлопчиків-підлітків із неповної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / В. О. Васютинський. К. 1992. 20 с
11. Гнатенко П. І. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз / П. І. Гнатенко, В. М. Павленко. К. : АРТ-ПРЕСС, 1999. – 466 с
12. Говорун Т. В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Говорун Т. В. ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2002. 36 с.
13. Говорун Т. В. Гендерна психологія : навчальний посібник / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. К. : Вид. центр «Академія», 2004. 308 с.
14. Гордєєва Н. О. Змінювання сім'ї в умовах трансформації суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціолог. наук : спец. 22.00.06 «Соціологія культури, науки та освіти» / Н. О. Гордєєва. Харків, 2000. 20 с.
15. Гошовська Д. Т. Проблеми моральної ідентифікації сучасних підлітків у контексті генетичної психології / Д. Т. Гошовська // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. акад. С. Д. Максименка. К. : Міленіум, 2006. Вип. 29. С. 32–38.
16. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навч. посіб. / О. Є. Гуменюк. – Тернопіль : Економічна думка, 2004. 310 с.
17. Давидюк Н. О. Типові причини формування конфліктних взаємин у подружній діаді / Н. О. Давидюк // Український соціум : наук. журн. К., 2004. № 2 (4). С. 29–33.
18. Дідук І. А. Взаємини між дітьми в сім'ї як чинник їх психосоціального розвитку : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / І. А. Дідук. К., 2001. 20 с.

19. Дригус М. Т. Концепція особистісного розвитку у творчій спадщині / Г. С. Костюка // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / за ред. С. Д. Максименка. К. ; Кіровоград : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. Т. X, вип. 13. С. 134–141.
20. Духовні потреби дітей України : [монографія] / під заг. ред. Ж. В. Петрочко. К. : Вид. дім «Калита», 2005. 108 с.
21. Емпатійний розвиток дитини / упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. К. : Мікрос–СВС, 2003. 182 с.
22. Етнопсихологічні особливості міжособистісного спілкування та їх урахування в процесі взаємодії дітей і дорослих / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника / Л. Е. Орбан Івано-Франківськ, 1996. 79 с.
23. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці : монографія / [Г. О. Балл, О. В. Губенко, О. В. Завгородня та ін.] ; за ред. Г. О. Балла. Кіровоград : Імекс-Лтд, 2012. 206 с.
24. Ісаєнко О. Агресивна комунікація в парі «мати – дитина» / О. Ісаєнко // Соціальна психологія. 2010. № 3 (41). С. 166–178.
25. Іщук С. М. Сучасні тенденції розвитку філософії діалогу / С. М. Іщук // Політологічний вісник : зб. наук. пр. К. : Інтас, 2011. Вип. 52. С. 89–97.
26. Карпенко З. С. Психокорекція розвитку дитини : [монографія] / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ : Фірма «ЛПК», 1994. 132 с.
27. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
28. Кацєро А. О. Психологічні особливості бездоглядних підлітків: діагностика та реінтеграція : метод. посіб. / А. О. Кацєро. Донецьк : Вид-во Донецьк. нац. ун-ту, 2005. 36 с.

29. Кацера А. О. Особливості образу «Я» у бездоглядних підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / А. О. Кацера. К., 2005. 19 с.
30. Кікінежді О. М. Ідентифікація як соціально-психологічний феномен диференціації статі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Кікінежді Оксана Михайлівна. К. 2012. 44 с.
31. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості : [монографія] / Кікінежді Оксана Михайлівна. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 400 с.
32. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога сім'ї : навч. посіб. : у 3-х кн. / З. Г. Кісарчук, О. І. Єрмусевич. Кн. 1. К. : Главник, 2006. С. 28–42.
33. Кісарчук З.Г. Теоретичні та технологічні аспекти застосування сучасних методів психодинамічної парадигми у вітчизняних соціокультурних умовах / З.Г. Кісарчук // Актуальні проблеми психології [Т.3 : Консультаційна психологія і психотерапія] : Зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред.: С. Д. Максименка – К. : Логос, 2014. Вип.10. С. 5-20.
34. Ковальчук Л. Вплив структурної неповноти сім'ї на розвиток і поведінку особи / Ковальчук Л., Костів В., Максимович О. // Родинні взаємини і проблеми виховання дітей. – Івано-Франківськ : АЛЛ України, Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника, 1995. С. 1–14
35. Козловська Е. В. Гармонійні стосунки в сім'ї як фактор особистісного зростання / Е. В. Козловська // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету : зб. наук. пр. Рівне, 2008. № 41. – С. 82–85.

36. Колісник О. П. Психологія духовного саморозвитку особистості : монографія / О. П. Колісник. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 400 с.
37. Коновальчук І. М. Сімейні взаємовідносини й особливості соціалізації дитини / І. М. Коновальчук // Проблеми загальної та педагогічної психології : [зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка]. К., 2006. Вип. 1, т. VIII. С. 171–176.
38. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. К. : Радянська школа, 1989. 608 с.
39. Мак-Вільямс Н. Псіхоаналітична діагностика / Мак-Вільямс Н. К. : Клас, 2003. – С. 49–51.
40. Максименко С. Д. Методологічні і теоретичні питання психології / С. Д. Максименко // Актуальні проблеми психології: Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. К., 1999. Вип. 19. С. 5–13.
41. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження / С. Д. Максименко. К. : НДП, 1990. 239 с.
42. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури : навч. посіб. для вищої школи / С. Д. Максименко. К. : Наукова думка, 1998. 226 с.
43. Максименко С. Д. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості / Максименко С. Д., Клименко В. В., Толстоухов А. В. К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 136 с.
44. Максимова Н. Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. / Н. Ю. Максимова. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 304 с.
45. Міщенко Н. І. Етнопсихологічні чинники виникнення особистісних проблем дитини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / Міщенко Н. І. К., 2002. 19 с.

46. Моргун В. Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування / В. Ф. Моргун // Філософська і соціологічна думка : [респ. наук.- теорет. часоп.]. 1992. № 2. С. 27–40.

47. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці : монографія / Р. В. Павелків. Рівне : Волин. обереги, 2004. 248 с.

48. Пенькова О. І. Взаємодія у сім'ї як умова виховання особистості / О. І. Пенькова // Соціально-психологічні чинники взаємодії суспільства та освіти : матеріали методологічного семінару НАПН України, 17 листоп. 2010 р. : зб. матеріалів / за ред. акад. С. Д. Максименка. К. : Вид. «Інтерпрес ЛТД», 2010. С. 220–227.

49. Пилат Н. І. Соціальна ідентичність особистості як чинник вибору стилю поведінки в конфлікті : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / Н. І. Пилат. К. 2004. 20 с.

50. Психологічні критерії соціальної дезадаптації дитини : кол. моногр. / [Максимова Н. Ю. та ін.] ; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. К. : Педагогічна думка, 2010. 191 с.

51. Сєдих К. В. Психологія взаємодії систем: «сім'я та освітні інституції» / К. В. Сєдих. – Полтава : Довкілля. К. 2008. 260 с.

52. Становлення особистості школярів з різними навчальними досягненнями в онтогенетичному просторі : монографія / за ред. М. Т. Дригус. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 154 с.

53. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : метод. рек. / [Т. О. Піроженко та ін.] ; за ред. Т. О. Піроженко ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. К. Кіровоград : Імекс, 2014. 119 с.

54. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. К. : Либідь, 2003. 376 с.

55. Хаирова С. І. Етнопсихологічні особливості впливу батьків на адаптивну поведінку дітей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи» / Хаирова Селіме Іззетівна. К. 2012. 17 с.
56. Хромищенко Г.С. Сім'я – держава в державі. К., 1996. 185 с.
57. Чамата П. Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей / П. Р.Чамата. К. : Знання, 1965. 48 с.
58. Чанцева-Коваленко О. М. Психологічний аспект профорієнтаційної роботи з дітьми / О. М. Чанцева-Коваленко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення : матеріали У Міжнар. наук.-практ. конф., (24 листоп. 2011 р., Київ) : у 2-х ч. – Ч. 1 / уклад.: Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв [та ін.]. К. : ІПК ДСЗУ, 2011. 324 с. С. 299–309.
59. Чанцева-Коваленко О. М. Психологічні особливості тренінгової роботи з обдарованими дітьми / О. М. Чанцева-Коваленко // Актуальні проблеми практичної психології» : Програма Всеукр. наук.-практ. конф. К., 2012. 22 с.
60. Чанцева-Коваленко О. М. Психологічні особливості конфліктів у системі родинних відносин «батьки-діти» / О. М. Чанцева-Коваленко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка. К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. Т. X: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Вип. 25. 736 с.
61. Чанцева-Коваленко О. М. Психологічні механізми соціалізації дитини під впливом батьків / О. М. Чанцева-Коваленко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. № 12 : Психологічні науки : зб. наук. пр. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. № 45 (69). 243 с.
62. Чанцева-Коваленко О. М. Батьківська любов та її роль у формуванні особистості дитини / О. М. Чанцева-Коваленко // III Всеукр.

психологічний конгр. з міжнар. участю «Особистість у сучасному світі». К. : ДП «Інформаційноаналітичне агентство». 2015. Ч. 2. 364 с.

63. Чанцева-Коваленко О. М. Дослідження впливу складу родини на особистість дитини / О. М. Чанцева-Коваленко // Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин, 23 квіт. 2015 р. : матеріали УІІ міжнар. наук.-практ. конф. / за ред.: С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янецьПодільський, 2015. 276 с.

64. Яблонська Т. М. Порушення сімейної взаємодії та його вплив на дитину / Т. М. Яблонська // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К. 2003. Т. У, ч. 5. С. 341–344.

65. Яблонська Т. М. Психологічна допомога дитині з урахуванням сімейного контексту / Т. М. Яблонська // Теорія і практика допомоги особистості в психологічному консультуванні і психотерапії : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 25 трав. 2005 р.) / ред. кол.: З. Ф. Сіверс, Е. В. Белкіна, І. А. Слободянюк [та ін.]. К. : КМПУ ім. Г. Д. Грінченка, 2005. 146 с. С. 142–144.

66. Яблонська Т. М. Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин : [монографія] / Т. М. Яблонська. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2013. 444 с.

67. Baumrind D. Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*. 1967. № 75(1). P. 43-88.

68. Berne E. *Transactional analysis in psychotherapy: A systematic individual and social psychiatry*. Grove Press. 1961. <https://doi.org/10.1037/11495-000>

69. Dutta M., Islam S., Akhter S., Ahmed S., Hossain M., Sowad A., Parvin R., Sultan M. Supporting Young Children's Emotional Well-being 1 in Classroom: Teachers' Belief and Attitude. *Bangladesh Education Journal*. 2014. P. 7-27

70. Hartmann H., Loewenstein R. Notes on the Super-ego. Psychoanalytic study child. 1962. P. 1-38.
71. Maslow A.H. Motivation and Personality. New York, 1954. 453 p.
72. Moscovici S. Notes towards a description of Social Representation / Moscovici S. // European Journal of Social Psychology. 1988. Vol. 18. P. 211–250.
73. Normal family processes / ed. Froma Walsh. – 2nd ed. – N. Y. : The Guilford Press, 1997. 483 p.
74. Parsons T. Family, Socialization and Interaction Process / T. Parsons, R. Bales. – Glencoe, IL : Free Press, 1955. P. 10–26.
75. Shaefer E. S. A circumplex model for maternal behavior / Shaefer E. S. // Journal of Abnormal and social psychology. 1959. P. 135–226.
76. Stafford L. Interaction between parents and children / Stafford L., Bayer C. – Newbury Park, CA: Sage Publishers, 1993. 321 p.
77. Stuart T. Hauser. Familial contexts of adolescent ego development / Stuart T. Hauser, Sally I. Powers, Gil G. Noam, Alan M. Jacobson Bedonna Weiss, Donna J. Follansbee // Child development. 1984. № 55. P. 195–213.
78. Torrance E.P. Guiding creative talent. Englewood Cliffs. - N.Y.: PrenticeHall, 1964. IX. 278 p.
79. Torrance E.P. Predictive validity of the Torrance Tests o Creative Thinking II Journal of creative behavior. 1972. № 6. P. 236-252.
80. Trifan I. M. Promoting The Emotional Wellbeing of Preschoolers. International conference “Education, Reflection, Development”, ERD 2015. 3-4 July 2015. P. 509-512